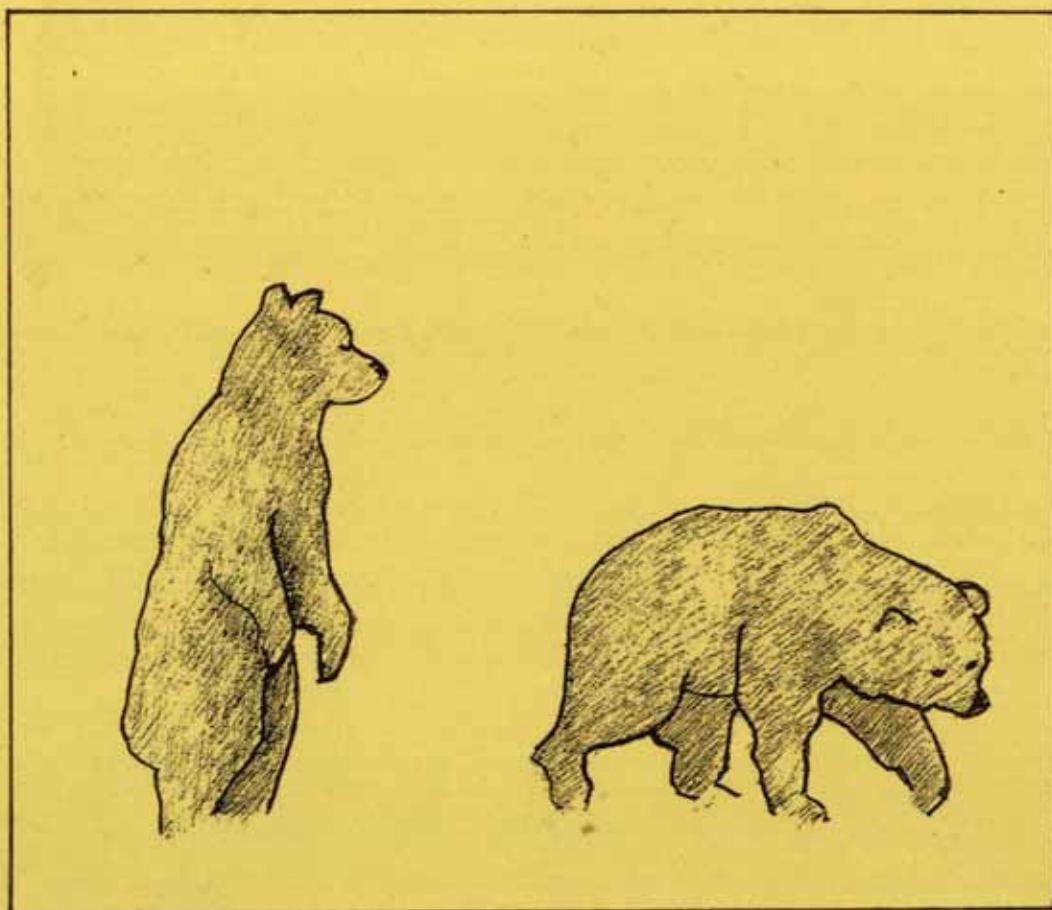

ISRAEL STAVERMAN
"Björnjägarn"

Ingemar Åslin
Mitt Liden 21

FÖRORD

Omkring 1940 hörde jag första gången talas om Israel Stafverman, Björnjägar'n. Mannen som uppgavs ha fällt nära 50 björnar. En man som antog närmast gigantiska dimensioner för en mycket ung man som andäktigt lyssnade. Lyssnade till gamla jägares berättelser om denne märklig man. Namn som Björnberget, Helvetessvedjan, Björnåsen och Björnhidsvedjan förstärkte ytterligare spänningen i det berättade. Det skulle dröja många år innan jag mötte Björnjägar'n igen

1980 dök han upp igen. Israel Stafverman. I samband med en enkel förstudie om Lidens socken. En förstudie för att se hur min hemsocken dokumenterats inom olika områden. I ett avsnitt om mineralfyndigheter trädde Stafverman fram för mitt intresse igen. Envisa rykten hade gjort gällande att blyrik malm stod att finna vid Storvitberget. På 1700-talet fick därför en bruksförvaltare Vougt i uppdrag att på plats undersöka om detta var riktigt. Vougt fann sådan malm men mängderna var allt för små för att vara brytvärda.

Vad hade nu detta att göra med Stafverman och mig? Jo i berättandet om honom ingick att han tog bly till sina björnkulor vid Storvitberget. Då vi, på mors sida, haft fäbod intill detta berg kändes nästan som att Stafverman "nallat bly" på vår mark!

2000 korsades våra vägar igen. Ett foto av några gamla bröllopsvantar som förvarades i museet på Norra berget sades ha tillhört Israel Stafverman. De hade skänkts till museet av en tidigare bolagsinspektör i Bredsjön.

Omkring 2007 möter jag Israel Stafverman "på riktigt" i samband med en pågående dokumentation om bland annat svedjefinnar på det så kallade Oxsjöfjället. Ett stort ödemarksområde i norra delarna av Lidens socken.

Nu väcktes min nyfikenhet på allvar. Nu handlade det inte längre om en gammal skröna. Björnjägar'n hade funnits på riktigt! Vem var han? Var kom han ifrån? Var det möjligt att fälla 50 björnar på den tiden? Vilka jakt- och fångstmetoder kom till användning?

Att Israel Stafverman avled för nära 150 år sedan borde ha varnat mig. Min barndoms berättare är alla borta. Liksom generationen före dem. Föreliggande dokumentation om Israel Stafverman får därför tas för vad den är. Fragment om en mytomspunnen björnjägare i Liden.

Sundsvall i mars 2009

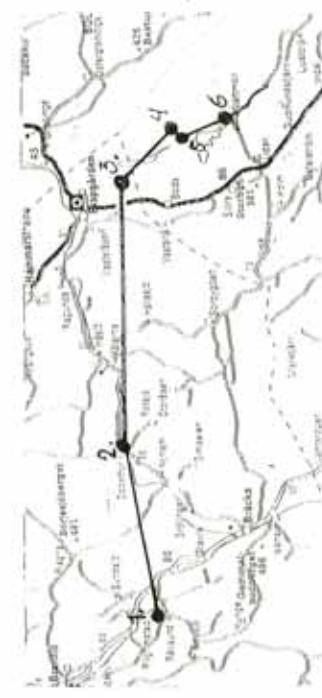
Ingemar Åslin

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Israel Staffverman, Björnjägar'n

- Sida
3. AKTUELLA BOPLATSER (översikt)
4. Revsund och Ramsjö
5. Gussjösägen
8. Nordanstjö (f.d. Näcksjön)
13. Anderberget
16. Motjärnarna
18. Slättmon
20. JAKT och FISKE
21. Björn
26. Varg, järv och lo
Dagsverken contra Skimpriser
27. Jaktmarkerna
28. Älg
30. Råv
32. Mård och ekorre
33. Hare
34. Blivé, Skogsflägel
35. Fiske
Sonen, Håkan "Haka" Staffverman
36. EN ANNORLUNDA SKOGSMAN
40. Nigra gamla jägarråd Kort om jaktlycka
41. Kort om jaktmagi
42. Källor

AKTUELLA BOPLATSER

- 1.Revsunds socken (Z-län). Minst tre generationer före vår Israel Staffverman härstammade från denna socken. De tillhörde en gammal bondesläkt. Sävälf fadern som farfadern hade tillhört Revsunds dragoner.
- 2.Ramsjö (Z-län), 1770 flyttade fadern Israel Carlsson-Staffverman och hans hustru Gunborg Olofsdotter med fyra barn till Ramsjö som nybyggare på kronotorpet Svartåsen. Här föds vår Israel Staffverman år 1778.
- 3.Gussjö såg (Z-län), 1801 flyttade Israel Staffverman och hans hustru Lisbetha Häkansdotter med sonen Håkan till Gussjö såg där Israel fått arbete som sågkarl. Här föds barnen Gunborg och Israel.
- 4.Näcksjön (senare Nordanstjö) (Y-län), 1812 flyttar Israel med familj hit som sågkarl, torpare och senare landbonde (arrendator).
- 5.Anderberget (Y-län), 1824 ansöker Israel hos Konungens Befallningshavande om att få ta upp nybygge här.
- 6.Motjärnarna (Y-län). Några år efter hustruns död (1835) uppför Israel en enkel koja intill nuvarande väg Slättmon-Skalsjön. Han är nu omkring 60 år och hans tre barn har övertagit Anderberget.
- Det är oklart om Israel bodde mer än tillfälligtvis i Motjärnskojan. I gamla kyrkböcker (1840-1858) finns han uppförd som boende i Slättmon. Från och med 1841 noteras sannan med torparen August Lundgren och dennes hustru där Israel också avled 1862 i en ålder av 84 år.

REVSUND

Farfarsfar Jon Person (f. omkring 1660) och hans hustru Agnis Knutsdotter kom från gammal bondesläkt som sägs varit känd i Revsund långt tidigare. De fick ett barn.

Farfarsfar Carl Jonsson-Berg (f.1698) och hustrun Anna Nilsdotter (f.1697) i Skurun, Bodsjö socken) fick nio barn. Carl Jonsson tillhörde som värpliktig Revsunds dragooner. Då där sannolikt fanns flera med samma efternamn (Jonsson) fick han i tillägg Berg. Ett vanligt förfarande förr för att undvika oklarheter vid exempelvis orderringning.

Fadern Israel Carlsson-Stafverman (f.1730) och hustrun Gunborg Olofsdotter (f.1736 i Sundsjö socken) fick sex barn varav de två sista (Kjell och vår Israel) var födda i Ramsjö. Åven fadern hade tillhört Revsunds dragooner och begåvats med efternamnställiga.

RAMSJÖ

Omkring 1770 flyttade Israel och Gunborg ovan till Ramsjö. Närmare bestämt till Kronotorpet Svartåsen där de etablerade sig som nybyggare. De uppges under flytten ha nyttjat den gamla Hovdsjöleden som utgick från den mer kända handels- och pilgrims led som förband Medelpad med Jämtland och Norge.

Vi nutidsmänniskor har nog svårt att föreställa oss det hårdta, tunga arbete som väntade Israel och Gunborg. Fälla träd, röja mark, uppföra en första enkel bostad. Samla näver, mossor och lav för tätning samt stener för en eldstad. Jämsides med det omedelbara arbetet att uppföra en bostad också skaffa mat åt familjen. Arbeta dagarna blev långa.

Stor hjälp hade Israel och Gunborg av barnen Carl 17, Olof 15, Helena 13 och Erik 9 år gämla. De var redan vana att delta i förekommande arbeten.

1778 drunknade Israel under fiske i Ramsjön. Samma år föddes den yngste sonen Israel dock utan att få uppleva sin far. Efter faderns död sköttes nybygget en tid av hustrun Gunborg och äldstie sonen Carl. Men så småningom började bröderna Carl, Erik och Olof bytta nybygge högre upp för att undkomma Ramsjöns höstdimmer och frostens härjningar i kornräknarna. Detta nybygge delades senare mellan Erik och Olof. Den senare övertog också halva faderns nybygge medan Carl fick den andra halvan. I en stor brand 1828 ödelades all Carls egendom, hus och hem.

Vår **Israel Stafverman** växte upp och arbetade med sina bröder på nybyggena. Han sägs ha varit en riktig krafikarl. Men hans häg lär tidigt ha stått till naturen och vad den kunde ge. När helst hans närvoro inte var absolut nödvändig hemmavid utforskade han omgivande skogar och vatten och bidrog på så sätt till försörjningen. Att han var ämne till en stor skogsman och jägare stod tidigt klart. Redan som ung fallde han sin första björn.

Israel finns kvar vid nybygget och trakternas därömkning till strax innan år 1800. Möjligen levde han sammans med Lisbeth Häkansdotter (f. 1771) någon tid i hennes hemby Östbyn i Sundsjö socken. De sägs ha blivit ett par omkring år 1800. Någon bekräftelse på giftermål har jag inte lyckats finna. Dock berättas att Israel vid sitt giftermål bur vita fingerväntar.

Handstickade så fint att de uppfattades som tillverkade av tyg! Handskarna finns till besökadå i Fornhemmet (museet) på norra berget i Sundsvall. 1801 föddes sonen Håkan. Samolikt i Lisbeths hemby. Närmare uppeft om plats saknas.

GUSSJÖ SÄG

1802 flyttade Israel och Lisbeta med sonen Håkan till Gussjön. Närmare bestämt till Gussjö såg drygt fem mil öster om Ramsjö. Israel hade fått arbete som sågkari vid den nyuppförda finbladiga vattensägen där. Hur Israel fick vetskaps om arbetsmöjlighet vid sägen vet vi inte med säkerhet. Men sannolikt näddes han av rykten från grannbyn Ansjö. En liten by belägen en dryg mil öster om Ramsjö.

Rykten som berättade att Per Hellzen (f.1744) i Ansjö, senare lektor i matematik vid Härnösands Gymnasium och en av grundarna till Wifstavars bolag, fått tillstånd att uppföra en ny vattensäg vid Stor-Gussjön. Kanske hade Hellzen lagt ut trevare om arbetskraft i byarna nära Ansjö? För att få tag i lokal arbetskraft som han kunde lita på. För att slippa anställa främmande arbetsvandrare som ofta lockades av nya rykten längre bort. Det är lätt förstå att unga, arbetslösä hemmapojkar lockades av erbjudande om arbete. Det handlade om en finbladig vattensäg vid Norrån. En såg som hämtade sitt vatten ur Gussjön. En liten exportsg som togs i bruk omkring 1802. Dess kapacitet var begränsad till 3-400 tolfer virke per år. Att jämfora med närliggande Oxsjö såg vars kapacitet var mångdubbelt större. En tolft motsvarade ungefärl 3,5 sågtimmer. Det sågade virket transporterades sedan ner till Indalsälven för vidare flötnings mot kust och utskräpningshamnar. Hellzen hade intressen också i Oxsjö såg liksom i Normlis-, Krokmjörans-, Skäljöns- med flera skogshemman i Liden.

Hitt flyttade Israel och Lisbeta med sonen Håkan 1802. Här föddes också barnen Gunborg (1804), Israel (1805) och Maria (1807/ d.1808). Hustrun Lisbeta avled 1807 i barnsäng. Med tre små barn krävdes en kvinnra i familjen. Israel gifte därför om sig 1808 med Karin Karlssdotter (f. 1777) i Böle, Fors socken

Ur rikvenskapsbok för Oxsjö såg

Som framhållits ovan hade Hellzen ågarnressen också i den större Oxsjö sågen. Oxsjö bolagskontor bokförde dels varje arbetares dagsverken och inkomster och dels levererade varor via deras bolagshandel. Då levererade varor direkt avrikades mot innehående medel förelig såldes ingen risk för bolaget att förlora några pengar. Vi saxar några uppfifter ur rikvenskapsboken för olika år.

1804. Israel arbetade bland annat med uppdragnings bröder vid Lill-Skälaön, flötning, vältning sågtimmer samt inredning av byggnad.

1805. Vid tio tillfällen besökte han bolagshandeln i Oxsjö och inhändlade korn, rulltoback, malt, vinnäger, salt, salt sill och -strömming.

Avdrag har gjorts för båtlan av O Olofsson i Utanede och för kronoutlagrar.

Israelites in Goshen

Israël arbetade bland annat med justering virke, lagning sigränna, smidesarbeten, fyllning vid Gussjödammen, golvlägning, huggning såltimmer, flötning, slägning och stabbning virke.

1806. Bolagshandeln besöktes elva gånger och inköpen var dessamma som ovan. Bland handarbeten nämns justering virke, kolning, smidesarbeten, lagning sägsträna, sägning och stabilisering virke, timmervillning, huggering sägtimmer, flottning samt upprensning av Norrän.

Härmedan och på följande sida visas kopia av debet- resp. kreditsida avseende sägkarten
Israel Staffverman 1804-1805

Daniel Nagy-kazán Israel

Vattensägen producerade när tillgången på vatten så medgav. Under ställd där mellan gällde som vi sett andra närliggande arbetsuppgifter. Uppväxen på ett nybygge var Israel som synes inte frammande för andra arbeten. Som han där till sags ha varit utmålat med goda körpkskrafter kan man anta att han var en efterfrågad dagkarl hos närliggande Utanedges bönder när sågen inte erbjöd arbete.

Men Israels hág stod, alltsedan ungdomsåren, till jakt och fiske. Sannolikt ägnades dessa intressen så mycket tid som möjligt. Snaror, giller, nät och krok i olika former gav värdefulla tillägg till matseatern. Under goda jaktfärder kunde dessutom järpe, orre, tjäder och skinn av olika slag inbringa åtskilliga kronor vid de vintermarknader som hölls på olika håll. Skottpengar inte att förglömma.

Jakt och fiske hade gjort Israel väl bekant med markerna på det angriplandsandet. Det ödemarksområde i norra Lidens socken som gränsade mot Jämtland, Ångermanland och Ljustorps socken. På värvintemars skare och isar färdades Israel längs väga kring. Samnolikt kom han då i kontakt med boende i Nordansjö, Skalsjön, Krokmynen, Normås och övriga hovställen.

NORDANSIÖ

Omkring 1812 flyttade Israel med familj från Gussjö till Nordanstig. Ett skogshemman som vid den här tiden ingick i Wifstavarfs bolag genom dess tidigare ledare Per Hellzén (d.1811).

Obekraftade rykten gör gällande att Israel hade velat etablera sig vid Nickskundet vid ISS-kiljen. Där ämnade han uppföra en bostad för sig och de sina och livnära sig på jakt. Möjigen var detta anledning till att han lär ha fisk- och arbeten åt Oxsjö sags bolag. Men närmsta grannen, en halvmil bort, sägs ha hänt en liknande protesterat mot att få en "inrikes" så nära sin lämpta sig. Varje fast bosättelse krävde stora kringmarker för egen jakt, fiske, myr- och backsläppsträd, skogsbete för sin boskap, ved och byggnadsmaterial. Nya bosättare var inte välkomna.

Israel tvingades överte sina (obekräffade) planer och bosatte sig på Nordansjö. Samtidigt uppmanna av bolaget, Oxsjö såg. Som främgt under avsnitt Gussjö var Israel en männeningsdig - och duktig yrkesman.

Då det handlade om vägslöst land mellan Gussjö och Nordansjö kan vi anta att familjen Självverman flyttade medan vårvinterns isar och skare ännu var. Inte enbart bara för att det var den tjänligaste och lättastmäste tidpunkten för en flytt. De sommar- och höstmånader som förestod behövde för att samla förråd inför kommande vinter. Israel var först lantbodenstorpare men redan 1844 han lantboden (arendator) på den förutvarande (Josef Olosson) förlitades till Normås vid Oxsjön.

Hur sätter det ut på Norgjonslinje?

En karta från senare delen av 1700-talet visar gården, omfattande en stuga, riga, brusstuga, kornlada med omgivande åkrar och ett kvamhus vid Nückan. Husen var numera ombyggda till stuga, eldstaden av natursten gav både ljus och värme. Samtida hade ytterligare någon byggnad uppförts sedan kartans tillkomst.

Yttertaken var täckta av stora näverflak med klenvirkning till antingen gristöv ovanpå. Golven utgjordes av grova handbilade eller kransågade plankor.

Bord, stolar, bänkar och sängar var likaledes tillrygade och grova.

Husgeräden bestod av några grytor, tråfaf, trift och
några triislevar. Kvistar, vispar och liknande
gjordes av repat björkris. Grotkräklan (grötvipsen)
däremot gjordes av en skalad gräntopp.

Köket och eldstaden var husets hjärta. Dels genom sin värme men även sitt ljus. Törveden (tjärvet) medgav handarbeten av olika slag

Kort om Nordansjö

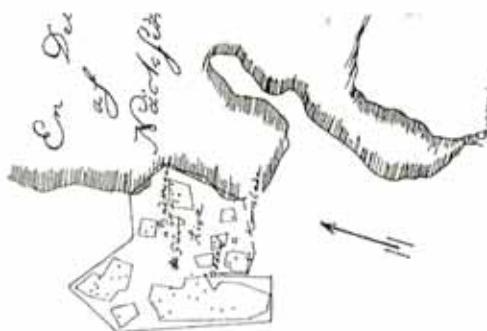
Den förste ägaren till Nordanstjö var bonden Olof Olofsson som förvärvade Kronohemmanet 1761. För 36 "dalar och 21 och 1/3 dels öre" blev han ägare till ett ansenligt skogsherrman. Köpehandlingen från Kungl. Majts och Sveriges Rikes Cammarcollege, vars första sida visas här, var en pamplig handling i ett enkelt hem.

understyrte Själv till President, samt Com-
mendeur af Rens. Matris Rödböltens Orden, och han
var äldste Cammar-Medl; givne mittertigt, at själv Hans
Rens. Matr. var ältermästare Rönnung, genom urfördad
Förordning af den 19. Septembris År 1753, alternat-
tivt behagat fortvara, havsia Ereno. Hermanum och Lis-
seneri mäste till Statte fördölas, och huru thermed för-
hållas bär, samt hvad thermed funnur att i ett tagos,
följen af, at siefina Sibberehören af Rens. Cammar.
Collegio icke urfördas; istiā, til underdinales företherat,
hafse Sbi meda uppta och förfilia, efter som Sbi här,
med och i frist af thetta Sättr åpna Dref, på Hans Rens.
Matris, var ältermästare Rönnungs, medan, upptate och
förfilia til Ulorenz Zorn.

After border comes backwood, then
a narrow band of Virgin Woods, then
the great forest of Pine Barren, soon
Michigan N.W. beginning of the Great
Lakes, the Sault Ste. Marie, Grand
Trunk, Lake Huron, Detroit,
located, Lake Michigan, Indiana
followed by

Inder Glattmanns Billed og Mættighed at motta opf. be-
dolla for Fretto's last chear Tinge! De and Søndre
Gaffermort, som kan, anledig videnskaben
kanonisk Konvent, til enigelse Originals. Grac-
tulerer af P. S. Schuster. 1748 i
Kontoret ved det vordet vedlig og

Arrendekontrakt från 1817

Vid den här tiden ägdes Nordansjö av ett Stockholmsföretag Jacob de Ron & Söner, Israel Staffverman hade tydligt skött sina ålägganden som landbonde (arrendator) val då han fick förförtroende också av den nye ägaren till Nordansjö.

Nedan visas kopia av arrendekontraktes slutside. Undertecknat av såväl Israel Israelson som Fred Schubertz som föreställer ombud. Intressent att notera att landstiftelsen är nördigare än den svenska (Stiftelsen res. Normalt).

At Highgate I called on Jacob Dean,
at Great St. Helens, and made an
effort to have him go with us, but he
was unable to do so.

On our return we stopped at
Great St. Helens, and after a long
negotiation with Mr. Dean, who was
short of funds, we got him to go with us.
We had a very difficult day, as
we were compelled to stop at
various points along the road to
wait for the wagon teams, and still few
of the wagons would start when called,
but at last we got away.

Third specimen from same place as
No. 2, and from same nest. It was found
at very early stage of development, had
no eyes, though mouth was open, and
had no legs. It was about 1/2 in. long,
and body slender. The dorsal fin was small
but strong, the ventral also, but the side
fins were very large, and gave this lar-
val example's back a squat look and
rendered it more difficult to swim.
Widened moreover, where
it was not otherwise, so as to give it
more stability, form.

different species
from old. Some pale brown
greenish

Mr. Webster
against you
in Boston
will have no
success in Boston

Arbetsuppgifterna var många

Filhuset rymde någon, eller några kor. I blåland också getter. Sommarlid betade djuren i skogarna kring gärden. Ofta åtföljdes de av en "getare" (vallare) under tidliga värben och sena höstebeten. På vintern för att vinja djuren vid hemvägång för injörskräck och på hösten, under "soppitiden" (svampitiden), för att driva hem dem. Särskilt under "soppitiden" tycktes korna varu ökänsliga för hemvägång.

Tillräckligt med vinterfoder måste härgas. Inägorna hemmavid förslog inte längt. De var i första hand avsedda för potatis, korn och havre. Utslättarna kunde vara många och belägna långt från gården. Längs sjöarna stränder, efter myrarna och längs bläckarna.

Vinterförråd skulle läggas upp. Linson, bläbär och björtron plockas. Potatis, rovor och korn skulle skördas och gårdsfolket gick ofta i oro för att de fruktade frostnätterna skulle slå till och odelatjaga skörden.

Falla, kvista, och köra hem ved tog sin tid i anspråk. Vil hemma så skulle den kapas, klivyas och torkas för att däröfter travas in i vedboden. "Vebacken" var ett känt begrepp för landsbygdens barn långt in i 1900-talet.

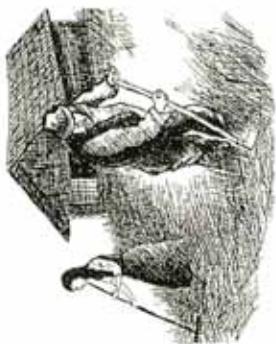
När höstskylan satte in på allvar satte man ut snaror och giller för fågel och hare. Fängslinorna kunde sträcka sig kilometervis ut från gården. Att vitja dessa var ofta barns uppefti.

Hustrun hade en oerhörd arbetsbörda. Hon var navet kring vilken allt rörde sig. Hennes arbetsdag kunde bli 15-16 timmar. Hon deltog vid strängt taget alla sysslor hemmavid.

Gårdarna lågdes nästan undantagslöst av sägverksbolag. Uppköpta under tidigt 1800-tal. Brukarna var arrendatorer och via särskilda arrendeavtal skyldiga att utföra dagssverken åt bolaget. För männens del handlade det i huvudsak om skogsarbete, flötnings och sägverksarbeten. Att fortjänsterna kunde vara dåliga visar ett exempel ur 1816 års Rakenskapsbok för Oxjöp stig. Det handlar om Israel Staffverman.

"Israel hade arbetat under 8 dagar med sättställning, sågning, flötning, röjning och odling vid Oxsjö såg. I ersättning för dessa dagsverken fick han 16 kappar korn. Omräknat till kända mått motsvarade detta drygt 3 liter korn per dagsverke!"

Det kan tilläggas att dagsverkena på den här tiden ingalunda bestod av 8 arbetsstimmor. Det kunde handla om 12-13 timmar!

Husförhör och boende

Enligt husförhörslängd för åren 1813-1821 genomfördes 6 husförhör på Nordansjö. Där uppges tidvis ha funnits tre familjer om 6 vuxna och 7 barn. Fornutom Staffvermans familj (5), Olof Jonssons (3) och Fahl Persons (5).

I vissa arrendavtal kan man läsa att Bolaget förbehöll sig rätten att uppföra ytterligare byggnad på bostället om så skulle erfordras. Det skulle kunna inträffa om mer omfattande, långvariga skogsavverkningar skedde i näheten.

Huruvida Israel hade någon kyrklig ådra är obekant men han var en flitig natvardsgäst. Vid samtidiga tillfällen deltog han i demna.

En älgjakt hemma på Nordansjö

Att Israel Staffverman var en framstående jägare vet man även om hans namn först och främst förknippas med björnjakter. Även äldste sonen Häkan (sedermåra kallad Haka) nämndes med respekt i jägarkretsar förr. I Hakas fall handlar det främst om jaktmagi och troldom av olika slag. Yngste brodern Israel var det dock inte tyvärr som historien visar att även han tidigt beträdde jägarstigen utan dock att bli så omtalad som fadern och brodern

-Israel och Häkan gav sig skildredes ut på älgjakt. Älg fanns inte alltför långt ifrån gården och Israel synes det vara rätt tid att fylla på förråden. Israel, yngste sonen, boende och bad att få följa med. Han var omkring 14 år. Men fadern sa ifrån att -Du är för lit'tn än'! Å du ha jåra på vebakk'n! Han fick väckert stanna hemma. Härvissad till vedbacken och vedhuggning.

Efter en knapp timma hördes hundskall uppe på höjden västerut. Ett sakta gångsätt som kom i riktning mot gården. Israel glömde faderns förmanningar. Slängde ifrån sig yxan och sprang in i huset. Tog ner lobössan från väggen och kula från hyllan intill. Väl tyckte fadern att han var för ung att jaga älg men lobössan hade han lärt honom att ladda. - Utifall hä kom'n björn ått galn!

Israel sprang ut. Kommen mot vedbon stannade han. Drevet var nära nu! Det kom rakt mot honom! Han höjde bössan. Siktade noga och tryckte av! PANG!

Fadern och Häkan kom skidande efter. Pappan bannade sonen när han såg hunden till synes livlös ligga vid älgen. Han spände ögonen i sonen och sa

-Du må väl tro dä nu! Nä 'nu ha skåkå hyenna (tiken)!

Men när han kom närmare och såg att hunden lag och slickade kuhället ändrade han sig

-Ja hä få fall gå för'n hämn gångna!

Israels avträdessyn på Nordansjö

Vid avträdessyn i Nordansjö 1824 bekräftas att Israel Staffverman lämnat Nordansjö. Han tituleras nu nybyggare på Anderberget (senare Nedre Anderberget). Han uppges vid synen ifråga ha åstadkommit många förbättringar i Nordansjö. Band annat.

"Uppfört ny kvarnybyggnad, ny mjölkbod och nytt fähus. Satt upp nära 350 meter nya gårdesgårdar, reparerat Härbilget, Kallare, Bruksstuga och Stallidér samt försatt Jordkällaren med tak. Brutit åker och forslat bort 50 lass sten. Plogat och harvat åter vid avträddan. Lagat ett hustak med 4 lag näver och takved (ann. För att hålla näven på plats). För dessa och ytterligare insatser medgav Bolaget ersättning. Vid denna avträdessyn ugick man från den syneförfråtning som ägde rum 1818.

Anmärkning: Det är ett imponerande dokument som urvisar att Israel Staffverman var en mänsklig och skicklig yrkesman.

1821 och 1824 lämnar sonen Israel och dottern Gunborg Nordansjö för Bredsjön resp. Ragunda

ANDERBERGET

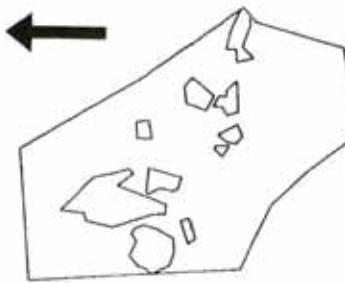
Den tänkta boplatsen var belägen på Anderbergets Sydvästslutning omkring 2,5 kilometer sydväst om f.d. Nordansjös kronotorp. Här hade Israel plats för ett eget nybygge. Ån idag kan man, vid besök på platsen, konstatera att Israel valt ut en bra plats för sig och de sina. Platsen kom senare att kallas Nedre Anderberget.

Redan 1824 ansöker Israel hos Konungens Be-Fällningshavande att få anlägga nybygge på Anderberjöden. Ansökan åtföljs av tillstyrkt yttrande från Kronombudet och två närmindeman.

Kartskissen här intill är utformad drygt 10 år senare och visar endast åkra inom inlägomarken. Mångden små åkror beror på en kombination av besvärliga markförhållanden och primitiva redskap.

Forutom Israel och hustrun Karin Karlsson följer även den tidigare drängen på Nordansjö Uno Olofsson med till Anderberget. Länsstyrelsen avslår 1826 Israels ansökan med motivering att närbelägna Nordansjö ännu inte blivit avvist och fält sina gränser fastlagda.

1826 säges ändå Anderberget vara upptaget som krononybygge på 1/3 dels mantal och med 36 (skatte-)friletsär samt uppgift om att brukaren är okänd. Idag vet vi att brukaren var Israel Staffverman. Men som vi sett ovan avslöjas Israels ansökan.

densamma vid en skeende avvittning för Nordansjö hemman och Eget begagna det varder härmad försäkrat i nedanskrivna vittnens tillkallade närväro vid Oxjö Sägverk

1824-1831. Israel och Uno Olafsson uppförde nödiga byggnader på Änderberget.

1824-1831. Israel och Uno Olofsson uppförde nödiga byggnader på Anderberget.

1831 Israel saljer sin unsökan om nybygge till Uno Olofsson i Sillre. Köpebrevet har följande ivdelse:

"Här göres världen att jag, Israel Staffverman med min kärta hustrus samtycke försäljer till bondsonen Uno Olofsson från Silje mitt hästsädes sökande nybygge av Lidens Kronoallmänning. Hus och jord samt alla de på framtiden tillkommande förmåner som efter en skedd avvittning förbids och det för en oss smällan överenskommen köpesumma. Ett hundrade Riksdaler Rikets Sedlar. Ovan nämnde Uno Olofsson får nu sig fara och efter mitt uppblåtande det samma då genast nyttja för sig och sina efterkommande båst han vill och gitter.

Under denna skeende handel förbinder jag mig Uno Olofsson så som en trogen och lydig
sons son sin fader och moder sköter in till deras död och vi å andra sidan med ett här upprättat
Testamente till efter bågtes vår död förtuna och skänka honom hället om han skulle före
sig oss med döden avgå, däravande husru, barn eller andra anhöriga att den lösa egendom
som efter oss finnes utan åtal för någon av våra anhöriga med ovannämnda förbehåll att vi
får och skötsel till döden med denna köpehandling. Även detta testamente och
förbindelse med varandra förkärla vi oss å ömse sidor nöjda och skall här med
våra Egna namn i kallade vitnes närväro styrkva till välvölige Hifadrättens stadsfistelse
intilamna och skedde detta i Liden och Sille den 20 mars 1831

Israel Stafverman Carin Carlsdotter
Sällan/testamentsejvare

Witten:
Jon Nilsson

Egen kommentar: Köpehandlingen gäller som synes Israels ansökan om att få anlägga en nybygge. Sannolikt har han lednat på att dels vänta på en osäker avvittning och dels på att barnen lämnat hemmet. På annat sätt är det svårt att förstå denna handling.

1832. Sonen Israel med hustru Brita Eriksson från Österflyge och ett barn återvänder till Änderbäset

1834. Sonen Håkan med hustru Margareta Persdotter från Östbyn i Holm och fyra barn återvänder till Anderberget.

År 1834 möter vi en ny köpehandling mellan Israel Staffverman och Uno Olofsson. Men nu handlar det om återköp av den tidigare försälda ansökan om att få anlägga nybygge på Anderberget.

"Emot det att driften Uno Olofsson i Silire denna dag av Inspektör L. Lindebeck för min
Tjänstgöring erhållit Tyskhundrads Riksdualer, 44 Skillingar med försäkran att orubbad besitta
Andra änderbergit emot denna dag uppgett. Contraktet derom överlämnat jag med min, jämte
Skattesamtalens beställning om utdelning
eller återtagning

densamma vid en skeende avvittning för Nordanstå hemman och Eget begagna det värder härmđ försäkrat i nedanskrivna vittnens tillkallade närrvaro vid Oxsjö Sägverk

Israel Stalverman
William F. Polsgrove, Fragelvik
Matthew Nordling, Osmund

Egen kommentar: Återköpet har naturligtvis samband med söternas återkomst och bosättning på Anderberget men också tro på att Anderberget skulle komma att avvitrás när väl Nordansjö blev aktuell.

卷之三

Wenckebach Hand

Anderberget redovisas samman med Nordansjö men från 1825 ånges Israel Staafverman vara boende på Anderberget. Här finns han också antecknad som boende fram mot 1837-38. Liksom förr tycks han varit en frägen nattvardsgäst.

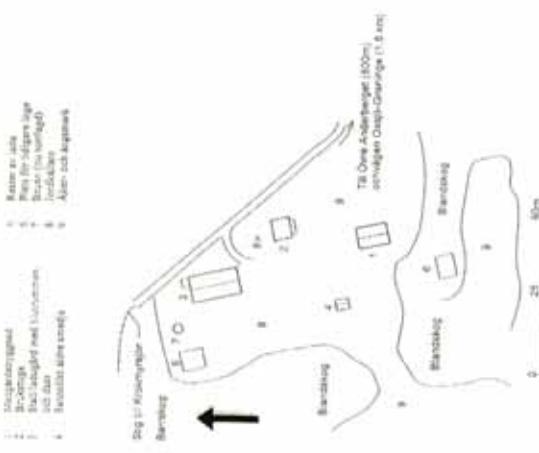
1839. I Oxjö sågverks dagsverkslistor ser vi att Israel tillverkade två flöttningsbåtar, en storre och en mindre, för vilka han erhöll 78 Riksdaaler Riksmynt vilket kan indikera 30-40 duesverken. Men nu är hans bostadsort Slättmon i Läjustorps socken

En senare karta ger oss viss ledning ifriga om Nedre Anderbergets utformning under mitten/senare delen av 1800-talet.

1	Reaktionen mit Metallen	1	Kationen aus Ionen -Reaktionen
2	Brüdering Buchstaben und Wörter mit den Ziffern	2	Themen für Schaffensarbeiten oder Themen für Vorträge
3		3	Stärken (zu verstehen) Schwächen (zu verstehen)
4		4	Ergebnisse

Omkring 1850 flyttar också
Israels dotter Gunborg med
maken Lars Jonsson Mård och 5
barn från Sillre till Änderberget
där de tar upp nybygget Övre

Lars Jonsson Mård uppges ha varit Nyodlare åt Skönviks bolag.

1860 förvärvar Fredrik Bünsow Anderberget direkt av Kronan. Både Nedre- och Övre Anderberget ingår fortsatningsvis i Anderbergets skogsherrman. Köpet sker några månader efter det att avvitrings och skattläggning skett.

Dessför innan har Bünsow träffat följande överenskommelse med Israel Staffverman och hans barn och barnbarn:

"Själj den oss tillkommande besittningsrätten till nybyggeslägenheten Anderberget, och vad därtill hörer, till Fr. Bünsow mot en köpeskilling av 200 Riksdaler Riksmynt. Avhända vi, och våra anhöriga besittningsrätten till Anderbergets nybygge. KungL Majts och Kronan dess höga rätt förbehållas, om köp rubbas av lag dom återberåtas köpesumman"

Israel Staffverman, (dottern) Gunborg m. make Lars J Mård
(sonen Israels änka) Britta Eriksdotter
(sonen Håkans son) Per Olov Staffverman
(sonen Håkans sonhustru) Ingrid Cajsa Norling

Egen kommentar: Sannolikt hade Fr. Bünsows affär med Kronan kommit till stånd även om Staffvermans överklagat och åberopat besittningsrätt. Men det hade kunnat ske till negativt uppmärksamhet i stil med

"Nybyggare sparkade efter 35 års hårt arbete! Fr. Bünsow kastar ut familjet!"
då lössningen kostade honom endast 200 Riksdaler Riksmynt. Det är inte utan att respekten för sägverkspatroner och bolag okar!

MOTJÄRNARNA

I samband med hustruns bortgång förfaller Israel ha överlämnat Nedre Anderberget i sönernas händer. Under sina strövtag i markerna hade han också funnit en plats där han fått uppföra en enkel koja. En plats med jaktmärker mittals åt alla håll. Vid Motjärnarna belägna mellan Skäljsjön och Slättmon i Ljustorps socken intill nuvarande landsväg.

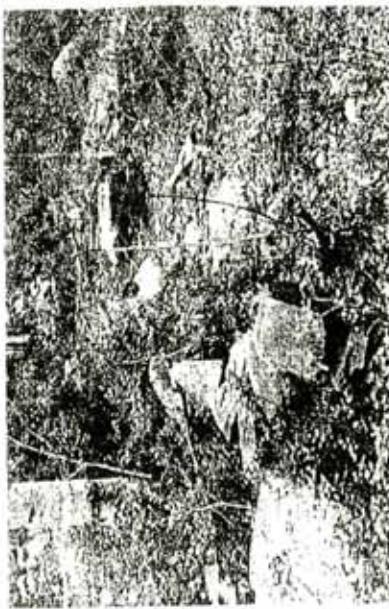
En knapp kilometer i nordväst låg Sjöändan. Den fiskrika Stor Skäljsjöns sydöstra spets. Här vid Staffvermansudden hade han sin båtplats och sin gästgård där han hängde upp och torkade sina nöt.

Här byggde han också de två flottningsbaitama åt Oxsjö såg som nämnts under avsnitt Anderberget (1839). Det kan nämnas att Israel också deltog i flottningar längs Nückan(Nordansjö/Skäljsjön) ännu fram mot 1850-talet.

Drygt två kilometer i väster låg Storvitberget där Israel, enligt vad som berättas, tog bly till sina björnkulor.

En dryg kilometer i sydost låg Slättmon som rynde några ugårdar till mer kända Bredsjön som i sin tur var belägen omkring ytterligare 5 kilometer i sydost.

I närheten av Motjärnarna uppförde Staffverman under sent 1830 tal en liten, enkel koja om 3,5 x 7 meter. Den var försedd med ett förråd på ena gaveln. Ljustorps hembygdstörning har lokaliseras och utmärkt platsen. Det enda som återstår idag är rester efter spisnur och grundstenar.

Angående bly i Storvitberget

En brusförvaltare Vougt besökte berget i Liden 1772. Hans uppegit var att undersöka ryckena om förekomst av blymalm. Han fann blymalm men inte av sådan halt att den var brytvärd. Ändå är en återkommande detalj i berättandet om Staffverman att han tog bly till sina björnkolor "öst och söder i Storvitberget". Var detta möjligt?

Där finns sakkunniga som menar att detta är möjligt. De pekar då på de väldsmanna skogsbränder som ägde rum nära nog var trett decennium. Detta, i kombination med förekomst av yttig och blyrik malm, skulle kunna frigöra mindre mängder bly.

En annan förklaring till blyforekomsten skulle vara att den förste svedjefinnen på Skäljsjön (nuvarande Skålsgården) sände med sig bly från Finland när han under tidigt 1600-tal bosatte sig vid Skäljsjön. Men Stor Vitberget är lindå vad som oftast nämns.

Den gamla torparen och Jägaren Per Olof Karlsson i Flygge ("sönnan ån") men med rötter på Slättmon sägs ha känt till var Staffverman tog sitt bly. Omkring 1940 åtog han sig att visa Ernst Lind (son till klockaren på Ropnisset) platsen. Men flera decenniers växtlighet hade gjort platsen oigenkänlig. Men Per Olof berättade att det inte handlade om "öst och söder" i själva Storvitbergets branter utan ett kort stycke ut på Lilivitberget.

SLÄTTMON

Sannolikt var Bredsjöbönderna och torparna i ugårdarna Slättmon månligt fortjusta att få en jägare av Staffvermans kaliber in på sina marker. Bosatt bara några kilometer nordväst om Slättmon. Husbehovsjakten var en viktig del av försörjningen och krävde stora jaktmarker. Israel drabbades ju själv när han, efter vad som berätts, ämnade bosätta sig nära Näckåns utlopp i Skäljsjön. Närmastrax grannen, Skäljsjöbonden, sade ifran. Han behövde all sin jaktmark och fiskevattnen själv.

Mycket tyder på att Israel löst detta genom att omkring 1840 förvärva ett gammalt torp nära där en liten bäck från Vitbergsböhjden förenar sig med Fuskbergstjärnabäcken.

Att Israel inte hade för avsikt att bli torpare framgår av att han redan omkring 1842 uppges ha sält torpet till drängen Karl August Lundgren (f.1815) från Bredsjön som gift sig just detta år. Enligt obekräffade rykten rymde försörjningen också vissa förbehåll. Dels Israels rätt att bo kvar på torpet (sannolikt i brukssugan) och dels ett visst föderi.

Vad som är rätt eller fel ifråga om Israels boende uppe vid endera Motjärmarna eller Slättmon är svårt att ha någon bestämd uppfattning om. Klart står dock att Israel genom köp av torpet i Slättmon fick tillgång till jaktmarker på Bredsjö/Slättmoskogarna i nordvästra Ljustorps socken dit han ingalunda ägde tillträde enbart genom att mer självständigt låta uppföra stugan vid Motjärmarna.

Husförhörländader från och med 1841 kan sägas styrka antagandet ovan. Israel Staffverman står antecknad som boende intill torparen Karl August Lundgren och dennes hustru. Sin vana trogen (Nordansjö och Anderberget) deltog Israel ofta i nattvand vid dessa tillfällen.

Den 4 december 1862 avled Israel Staffverman. Åven nu står han antecknad som boende hos Karl August Lundgren och dennes hustru trots att torpet tydligt sälls. I kyrkboken står antecknat att han dog utfatig.

Några årtal kring torpet på Slättmon finns antecknade av Ljustorps Hembygdsförening (Arnold Thunström):

1842 Drängen Karl August Lundgren (f.1815) förvärvar torpet

1850 förvärvar Per Alfred Modén torpet.

1917 förvärvar Gustav Emanuel Nordström (f.1879) torpet

1921 förvärvar Petter Sellstedt (f.1874) torpet

JAKT OCH FISKE

I föregående avsnitt har jag försökt följa Israel Staffvermans spår allt ifrån det han föddes i Ramsjö (Z-län) till hans död i Slätmon (Y-län).

Under den resan har bilden av en mångsidig och kunnig yrkesman växt fram. Det framgår med all önskvärd tydlighet när man tar del av dagstervarlstor från Gussjö- och Oxsjö finbladiga vattenlösor med början 1802 då Israel kom till Gussjö såg. Arbetsuppgifter som sägkärl (hanflingare), stagsällare (installningar för olika dimensioner), timmerman, smed, finsnickare, batbyggare, skogsarbetare/flostare, torpare och landbonde (arrendator) är bara några exempl. Ett annat kan vara att han ännu 1850 - 72 år gammal fick delta i flottningen längs Närkeån (Nordanstjö-Skalsjön).

Men det var fram för allt Björnjakten som gjorde Israel Staffvermans namn känt och omtalat vida omkring. Gjort att hans namn oftu förekom i Lidens- och Ljustorps jägarkretsar ännu ett gott stycke in i 1900-talet. Uppgiften att han skulle ha fält 50 björnar tog nära nog andan ur oss yngre jägare. Men det är viktigt komma ihåg att jakten på äl och småvilt samt fiske var långt viktigare för nybyggare och torpare. Det som utgjorde deras leverbröd innan jordbruk, kreaturskötsel och dagstverken kom att dominera.

Under tre rubriker **Rovdjur - Övrigt vilt - Fiske** presenteras översiktligt några gamla jakt- och fångstmetoder som var aktuella under Israel Staffvermans tid.

ROVDJUR

Allmänt

Skogen tillhandahöll, ibland efter viss fördeling, många nyttoproducter för boende på de små skogstoppen. Byggnadstimmer, näver, takspån, ved, virke till hüssor, inhägnader med mera. Andra inslag var bär, örter, utslätrar och betesmarker. De sistnämnda var mycket viktiga då åktrar och längar hemmaväid i första hand var avsedda för råg, korn, havre och vinterfoder till bostapen.

Utmärkande för bondgårdar och torp i Liden under tidigt 1800-tal var att deras kreatursbesättningar var långt större än det vinterfoder gården och utsättrar producerade. Ånnu i slutet av århundradet fanns cirka 1.100 kor. Av dessa fanns omkring 60 procent vid mer avsides liggande bondgårdar, torpställen och nybyggen. Endast 40 procent tillhörde bönder/torpare bosatta i, eller direkt nära det, Indalsälvens dalång. För dessa måste bete i naturskog kompletteras med bete vid fäbodar under 2-3 månader vid någon av de 24 fäbodar med 105 fäbodstugor som var i bruk vid den här tiden. Sjukdom och olycksfall kunde visserligen skördta några kreaturer per år men rovdjur skulle snabbt komma att utgöra det största hotet.

Björn, varg och lo blev under 1800-talets första hälften en samskyldig plåga för bönder och torpare. Orsaken fanns naturligtvis i den mångåriga bytesdjur som nu befäste i skogen. Rovdjuren föroksade sig därfor mycket snabbt.

1829 det vill säga när Israel Staffvermans var omkring 60 år uppskattades, enligt officiell statistik, antalet rovdjursriva kreatur i hela riket utgöra mer än 25.000 djur! Fördelade på 465 hästar, 3.108 nötboskap och 21.608 får, getter och svin.

II. Linden berättas bland annat om nybyggaren Anders Jacobsson som kom till Paljaktka 1821 efter att ha tvungits flytta från Ledinge i Gräninge på grund av att björn slagit 8 kor och 1 häst för honom där.

III. Liden sockenprotokoll finns uppgeft om klockaren Solomon Petter Lind (Ropnäset) vars enda ko rivits av björn.

I ett annat protokoll kan man läsa att 500 får saknades efter sommarbetet i skogen. Men här påpekas att även lösspringande hundar kan ha tagit en del.

Skottpengar på björn och varg
infördes på 1600-talet. 1830 när rovdjursplågan var som störst skedde kraftiga höjningar av skottpengar på björn och varg i hela riket. Detta medförde att björnstammen snabbt decimerades. Björnpremierna upphörde därfor 1893.

Här intill en bild av titelbladet till Sveriges första samlade jaktstadga 1647. Det skulle dock komma att dröja till slutet av 1700-talet innan allmogen fick rätt att jaga på *eigen mark*.

Men eldvapen var nu vanligt förekommande. En formidabel jaktepäemi tog vid. Högviltsammanarna nära nog uppländes. I 1808 års jaktstadga fridlystes därfor jakten på älg, hjort och rådjur under tio år.

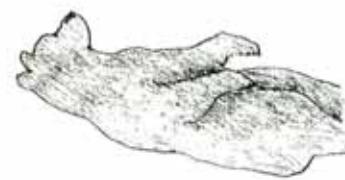
1. BJÖRN

Allmänt

Björnen hade i och för sig inte lika dåligt rykte som vargen. Det var först när den lyckats slå något tamt smädjur som kom i dess väg, och därmed fått smak på kött, som den utvecklades till slagbjörn. En slagbjörn som kunde sätta skräck i en hel by eller flera fabodområden. Även i samernas renhjordar kunde björnen åstadkomma skada. Men mest handlade det om vuxna renar och älgar - senare deras kalvar - när björnen gick ut idet på vårvintern.

Givet på Ropnäsets Runt 1647

I officiell statistik finner man uppgift om att under åren 1825-1850 döddes 10-15 björnar per år i Västernorrlands län (i Z-Jan 20-25). Med stor sannolikhet fälldes också ett antal björnar utöver de siffror som nämnas i den officiella statistiken.

1.1 Varför jagades björnen?

Till att börja med handlade det nog, som framhållits tidigare, i första hand om att freda sina egna betesdjur. Kor, får och getter. Men var tider uppsticket fatta nybyggare och torpare andra, vil så viktiga skäl. Kötvärdet av en vuxen björn kunde utgöra omkring 1-2 gånger en kropp.

Gallan användes i "hemspoteket". Blandat med brännvin var den verksamt mot de flesta invärtes sjukdomar som lungakommor och svaghet i allmänhet och dess ute om vid ögonsjukdomar. Istret användes för smörjning vid värv.

Björnskinnet inbringade 15-20 riksdaler vid 1800-talets början för att under århundradets mitt ge omkring 30-40 riksdaler. Men variationerna kunde vara stora beroende på skinnets kvalitet. Om man beränker att en dagpenning för utfört arbete vid den här tiden gav omkring 1-1 1/2 riksdaler inser man varför "smålöllet" jagade björn under såväl lovlig som olovlig tid. Det gav betydligt mer i kassan än dagsverken åt Bolaget.

Fastställda skottpengar upphörde 1893.

1.2 Fångstmetoder

Bland fångstmetoder var björnsaxen den vanligaste. Den var tung, försedd med en kraftig fjäder och taggar på hägarna. För att gilla fjädern måste den först bändas upp med hjälp av en stor eller liknande. Saxen egen tyngd var inte tillräcklig för att hålla kvar björnen. En kort jämkatting var därför läst mellan saxen och en kort, grov stock. Nu kunde inte björnen färdas någon längre sträcka.

Men det drugde inte att bara "sätta ut" saxen var som helst. Bäst var intill något djur som björnen rivit. Eller på plats han tidigare visat, och uppehållit sig vid. Saxen skulle döjas av mossa eller dykti och så utfört att det ständde ihop med omgivande mark. Detta då björnen, åtminstone i trakter där han tidigare förföljts, var ytterligen varsk och försiktig. Men det bästa var att använda åtel då man kunde hoppas att en björn som närmade sig, och först gick runt åteln och kände sig för, skulle trampa i och fastna i saxen.

1.3 Jaktmetoder

Jakt vid idet. En gammal beprövad jaktmetod var att, på tidig spårsnö, ringa in björnen idet och sedan avsluta jakten där när det rådde full vinter. När björnensov sin vintersömn. Tillvägagångssättet var i korthet följande:

Björnen spårades när den sökte vinteride. När spåren började uppvisa flera lyckor och krokar avbröt man spårandet. Dessa tecken berättade för jägaren att idet inte var långt borta. Han lämnade därför spåret och gjorde en vid ring för att utröna om björnen gätt vidare (gått ut) eller om den fortfarande fanns inom ringen. Senare, när mycket snö fallit, gärna med lagom hård skära var det dags att avsluta jakten. Mycket snö och skära gav jägaren möjlighet att skrida ifrån björnen om den till äventyr skulle klara sig förbi jägarens bössa (tidigare björnspjut) när den lämnade idet. Bland herrskapsjägare var "björnringen" som jaktmetoden kallades mycket eftertraktad och ertssattes ofta med ett högre pris än vad skonpennin och björnskinn tillsammans gav. Att kunna titulera sig björnskyttt gav hög status i finare kretsar. Ändå förefaller salda björnringar ha tillhört undantag i Liden. Samoltikt beroende på att björnidena var belägna långt från byar och allfarsvägar.

Det berättas att minst åtta björnidens tidvis nyttjades på en halv dagas vandring från Israel Staffvermans koja vid Motjärnarna.

I äldre tider, innan lodbössorna blev mer allmänna, var det björnspjut som gällde. Kanske med hjälp av hund och en medarbetare jägades björnen ur idet och ut i den bländande visheten. Det är lätt förstå om nalle var på däligt humor.

Jakt med flintlagsgevär. När Lodbossan gjorde entré församm björnspjutet mer eller mindre för gott. Men "Lobossan" som den kallades var beläffad med flera svagheter. Den var onständigt att ladda. Därtill yterst känslig för fukt och klickade ofta då sno eller vätta tränt ner i flinghålet (där knuten fanns). I bästa fall hade jägaren bara ett skott på sig att fälla björnen. Där efter handlade det om björnspjut, yxa och/eller medverkan av högare makt

En kraftig hane sätter en skruvinfästning som hiller i flintsten. När hanen frigörs slår flintstenen mot fängspannans lock och alstrar gnistor varvid knuet i bospipan antänds. Flintlagsgevär kom till användning i slutet av 1600-talet och fanns med in i 1800talet då den ersattes med knallhatt antändning.

Ett återkommande instag i berättandet om Israel Staffverman gällde hans vetskap om antal björniden i närområdet. De 8, samtidigt nyttjade, björnidens som närmast ovan var belägna i Björnberget, Storvärget, Myrådalen (V om Breddsjön), Björnbacken (Laxsjön) och Högsäsen (SV Breddsjön). I och för sig foga märkt med tanke på de lättingade byten som skogsbetande kreatur utgjorde. För Israel Staffvermans del handlade, så vitt man vet, hans björnjakter i huvudsak med "Lobössan" som hjälpmittel. Björnspjutet fanns naturligtvis till hands om så behövdes. Kanske framst med tanke på den omständiga laddningsproceduren. I berättandet om Israel Staffverman och hans jakter nämns sällan några andra jägare. Han förefaller, i jaktssammanhang, ha varit en "ensamvarg".

Jakt på åtel med gevär. Detta var en vanligt förekommande björnjakt. Åteln bestod vanligen av ett självdött, eller björnrevet kreatur. Björnen åt sig mätt. Drog sig undan och vilade. Återkom så småningom till platsen. Och här passar det bra med en historia om Staffverman:

EN BJÖRNJAKT MED KOSKÄLLA

En granne till Israel fann en dag, när korna kom hem från skogsbetet, att skällkon saknades. Grannen budde Israel och tillsammans gick de för att söka igen henne. De fann henne så småningom men då var hon död. Björniven. Men Israel vissle råd.

-Vi lätt kör leggi han'n! I marabitti gaja hit ensamm'n!

Tidigt nästa morgon finner vi Israel på pass vid åteln. Med lodbössan laddad och klar. Men ingen björn kom. Han kommer nog vad det hider ränkte Israel och väntade lugnt. Dagen gick och natten likaså. Ingen björn visade sig. Då gick Israel fram till den döda skällkon. Tog tag i skällan och ruskade om den några gånger.

DA! DA kom björnen! Arg och ryttande! Beredd att försvara sitt byte. Men Israel höjde lugnt lodbössan. Låt kornet soka sig in björnraggen och tryckte av. Inget skott! Flintan slog inga gnistor. Israel lyckades med nöd och näppe ridda sig undan björnen upp på en stor sten. Beredd att slå mot björnens nos med bösskullen. Men björnen vek undan och försyvann in i skogen.

Israel satt kvar på stenen. Synade noga fånghål och flinta. Torkade rent och torrt och fyllde nytt krua i flinghålet. Hasade sig ner och gick åter fram till kon. Tog tag i skällan och ruskade om den. Björnen kom rusande igen! Ryttande av ilska! Hela hans uppsyn visade att nu var det allvar! Israel insåg nog att nu skulle det inte bli någon mer gång. Nu gällde det endera honom eller björnen.

När ett knappat tiotal meter skilde dem åt sköt Israel. PANG! Björnen låg vid hans fotter. Björnen som var nära att bli hanemman.

Hetsjakt på skidor var i och för sig ingen etablerad jaktform vid den tidpunkt som beskrivs här (första halvan av 1800-talet). Det var med all sannolikhet resultatet av ett dåligt skott vid idet. Ett skott som endast sårade björnen. Men, som sagt, en inte ovanlig situation på den tid när enbart björnspjut kom till användning.

Tillfällighets jakt/tillfälliga möten. Utöver regelrätt fängst (björnsax) och jakt (ex. skytte vid idé och åtel) förefaller mycket av björnjakterna ha handlat om tillfälligheter. Tillfälliga, plötsliga möten. Det handlade om mån som mer eller mindre dagligen rörde sig i det vildvilda vildmarksområde som inrymdes i angränsande delar av Liden, Graninge, Viksjö, Ljustorp och Indals socknar. Man som fått sig ifrån redan från barnsben att "Bössan skå alltin våra mal! Om du så båra gå på huså!" (Torddasset) och "Du skå smygga lyss! därnå skog'n!" Åven Israel Staffverman räkade ut för sådana möten som frangår av historierna nedan:

ETT OVÄNTAT MÖTE

Vi milter Israel långt ute i markerna där han ser över sina giller och snaror längs en av sina fängstleder avsedda för matnytiga smådjur och pälsverk av råv, ekorre med mera. Lodbössan hänger givetvis med. Men nu laddad med hagel i fall tillfälle hüpds till fägelskytte. Den första snön var kommen och här och var lyser snöfläckar.

Intill en grandunge intös Israel och en björn. En björn med famnen full av mosså avsedd för idet. Vem som blev mest överraskad vet vi inte. Kanske ändå Israel som slänger upp bössan och avlossar ett hagelskott! Björnen blir irriterad. Slipper mossan. Slår omkring sig. Kanske i iron att det var getingar som svärmat runt honom? Det gav Israel den tid som behövdes för att ladda om med kula och fälla björnen

HJÄLPSTEN

Staffverman var ute på fägelsjakt. Långs stigen mellan Skälsjön och Slättmon möte han oförmodat en björn. Han skott! Men då bössan var laddad med hagel hände inte mycket mer än att björnen ruskade på sig och gick till anfall. Till all lycka fanns en stor sten i näheten på vilken Staffverman lyckades ta sig upp. Undan den rasande björnen som isket vältade på honom nerom stenen. Nu fick Staffverman tillfälle att ladda om sin lodbösså men uppläckte till sin försä till sin försä att han endast hade en kula med sig.

Han sägs ha lett en bon till Vår Herr. Ochgett honom i löfte, om denne ville bistå honom i denna svåra stund, att skänka en hel silverriksdaler åt kyrkan kommande söndag. Där efter laddade han om. Siktade nog och sköt björnen.

Staffverman höll sitt löfte. Kommande söndag erhöll sockenkyrkan en hel silverriksdaler i kollekt!

DUBBLERING

Vid Gammelfäbodijärn, söder om Öratjärn, ca 4 kilometer norr om Slättmon, hade Israel lyckats få skott på en älge. Men det var inget perfekt skott. Älgen lyckades ta sig ut i tjärnen. Israel insåg att det skulle krävas ett drygt arbete för att få i land. En plötslig örelse, ett knappat hundratal meter bort, fångade hans uppmärksamhet. En björn klev fram ur snärskogen. Alliför intresserad av älgen som rörde sig i tjärnen för att observera Israel. Björnen gick i vattnet och lyckades släpa med sig älgen mot land. Under tiden hade Israel laddat om lodbössan och fallde nu björnen med ett välrikat skott.

JAKTMARKERNA

Om och kring björnen berättades att den går i ide på "Gallusudigen" (16 oktober), att den vändar sig i ide vid Kynedismäss (25 januari) och går ur ide 16 april. Vidare att den hade en mans vett och tolv mans styrka, att blodet gav mannakraft och att gallan blandat i brännvin gav styrka och mod. För övrigt ansågs att björnen och "mörn" (myrorna) kom fram samtidigt.

2. VARG och JÄRV

Vargen utgjorde inget större problem i Liden under den här tiden (första halvan av 1800-talet). Den var i stort sett en fjällets och lapparnas angelägenhet. Visserligen sköts som mest 16 vargar per år 1832-1836 i Västernorrlands län men dess för inman, och därefter, handlade det om någon enstaka per år. Fangsmetod var framst saxar och jaktmetod hetsjakt på skidor. Behällningen utgjordes av ersättning för skinn och tidvis skottpengar.

Järv var betydligt vanligare. Även om den ännu hade sin huvudsakliga hemvist i fjällstrakterna. Knappa 10 per år sköts i Västernorrland under motsvarande tid som vargen.

Fangsmetod var vanligen vargsaxar. Jaktmetod kunde vara hetjakt på skidor men järvens med sina breda fotter var svår att nä för en skidåkare. I synnerhet om den sökte skydd av skog, klippor eller snår. Behällningen utgjordes av ersättning för skinn och tidvis skottpengar.

3. LO

Lodjuret var vanligare än varg och järv i Västernorrland. Av förkärliga skäl då lodjuret hörde skogslandet till. Mera sällan fanns de i fjällnära terräng. Under åren 1825-1850 sköts omkring 35 lodjur per år i länet.

Fangsmetoden utgjordes främst av "lobås" enligt vidstående skiss. Med smärtfria korrigeringar användbart också för varg, järv och råv. Hetsjakt på skidor i los snö kunde vara en effektiv jaktmetod. Behällningen utgjordes av ersättning för skinn och tidvis skottpengar.

DAGSVERKEN contra SKINNPRISSER

Ett mandagsverke ersattes omkring mitten av 1800-talet med endast någon/några kronor. Ett kvinnodagsverke med ungefärl halften. Sett mot den bakgrundens och skinnpriser som Lo 15-20, Björn, varg och järv 8-12, mården 5-6, råv 1-2 och hermelin 1-2 kronor är det lätt förstå att jakten lockade rybryggarna. Angivna ersättningar varierade givetvis både uppå och neråt beroende på kvalitet och tillgång. Syftet här har framförallt varit att visa samband mellan dagsverkersättning och skinnpriser (plus ev. skottpengar). Vintermarknadens i ex. Sundsvall, Sollefteå, Härmösand och Hammarstrand fick samolikt del av Staffvermans fängster.

Tillgänglig arealet var avhängigt typ av jakt. Gällde det rovdjur som angrep skogsbesättande kreatur hade jägaren i princip rätt att jaga över vilda marker. Inte bara inom den egna socken utan också in i angränsade socknar. För Staffvermans del handlade det inte bara om Oxsjöfjällets ödemark i Liden socken (kartan nedan) utan också om närliggande marker i östra Jämtland, västra Ångermanland och Ljustorps socken. För Staffverman del ett område på omkring 3x3 mil! Handlade det om ex. en slagbjörn som flätt smak på skogsbesättande kreatur hände nog att "grammar" samverkade i jakten.

Handlade det dock om egna fangslinjer, giller och fallor för dagsbehov höll var och en nog samt reda på egna rågångar och gränsstavar.

ÖVRIGT VILT

Allmänt

Under denna rubrik redovisas i huvudsak villebräd som jagades för att tillgodose behovet av föda. Först och främst älg som var det i särklass viktigaste villebrädet men även mindre bytesdjur samt råv, mården, ekorre, häver och uter vars fullhåriga vinterskinn var mycket

efterfrågade. Bortsett från jakten på älg handlade det om snaror, fallor och liknande liings de fångstleder som under höst och vinter utgick från torpet. Fångstleder som ofta vitjades av mer vuxna barn. Det vuxna gårdsfolket hade mer än nog att syssla med utan att behöva bedriva denna typ av jakt.

Ånnu in i 1900-talet kunde uppköp av fågel och småskinn (ex. räv, mård, ekorre) ske direkt "vid dörren" av kringresande uppköpare. Polacken Stolaski, bosatt i Fuske, Ljusdorp var en sådan uppköpare. Med häst och åksläde besökte han vintrtid (under tidigt 1900-tal) boplatser på Oxsjöfället för uppköp av främst skogsfägel och skinn.

Vårvintern var oehört viktig då den direkt påverkade tillgången på småvilt. Var inte väder och vind gynnsamma kom systemet i obalans. Nykläckta/nyfödda fågelungar och mindre djur frös eller svalt ihjäl. Värre ändå för småviltets förmåga att överleva var en svältvinter i torparenas kojor. Mängden av snaror och giller mängdubblades. Likaså antal och längd på fångstlederna. Även större rovdjur drabbades naturligtvis när bytessdjuren decimerades och/eller försvarade. Men till skillnad från minnre rovdjur och rovfåglar saknade de större rovdjurens naturliga fiender. Det var enbart mälnisken som utgjorde ett hot för deras del. För älgen diarietmot kunde en svältvinter bli oerhört ödesdigert.

1. ALG

I slutet av 1700-talet fanns endast några få bestånd av älg i hela mellanorrland. Den var näst intill utrotad. Det fanns flera anledningar till detta. Missväxt, allmogen hade fått röa att jaga på egen mark och lodbössan började bli vanlig hos allmogen. Men initierade mänade att förklaringarna, utöver missväxt, fram för allt berodde på två faktorer. En kraftig ökning av vargstammen och framför allt en ny (mycket gammal) jaktmетод. Hetsjakt på älg i djup snö. En enda vinter med djup, skarbelagd snö kunde ödelägga älgstamnen inom stora områden.

En älg ansågs hålla undan för en skidåkande jägare i högst några timmer under de forhallanden som anges ovan.

Det berättas om jägare i närliggande lin som enbart med yxans hjälp dödat 18, 20 resp. 40 älgar. Till skillnad från lodbössan var yxan "tyst". Man jagade ju ingalunda enbart på egen mark.

Det jagades utan urskiljning. I bland tog jägarna enbart rätt på huden. I Liden, Gräninge och Viksjö uppges älgen ha varit nära utrotad under perioden 1830- till början av 1850 talet. Men krisen var ingalunda över. Den svåra snövintern 1860-1861 minskade änyo en redan svag älgstamn.

1.1 Varför jagades älgen?

Svanet är redan givet ovan. En fullt älg betydde mat under lång tid i torparstugorna. Lov eller inte lov betydde föga. Det kunde handla om att överleva. Allt togs tillvara. Köttet torkades, frös eller saltades beröende på årstid. Ett väl berett skinn kunde därför tillföra familjekassan några välbehövliga kronor.

1.2 Fångstmetoder

Älgropar nämns i äldre litteratur. De kom möjigen till användning fram mot kanske 1800-talet. På lantmäteriets fastighetskarta 18 H 4b Anderberget finns markering av fångstropar vid Anderbergsjärnens norra spets. Gropar anlades där man visste att älg gärna förde sig. Huruvida Staffverman, som etablerade sig under tidigt 1820 tal på Anderberget, nyttjat någon del av ovannämnda groppsystemet vet vi inte.

En älgröp kunde vara omkring 2 meter djup och 1,5 meter bred. I äldre varianter av gropar var bottmen försedd med spetsiga palar. När älgen ramlade ner skadade den sig och blödde följaktligen ihjäl.

Så smäningsom kom man på idén att bekläda gropens sidor med virke så att älgen inte kunde ta sig upp. I och med detta kunde man överge idén med spetsiga palar i botten. Nu behövde inte älgen blöda ihjäl längre. Nu var den enbart fängd i gropen. Gropen behövde heller inte vittjas lika ofta. Och framför allt blev kötkvaliteten bättre.

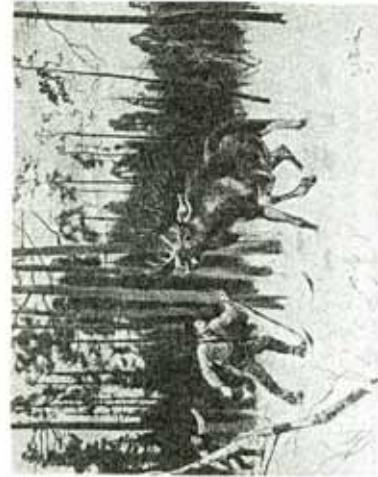
På ömse sidor om gropen, och/eller mellan flera gropar, byggdes enkla stängsel av ris och slanor för att leda älgen till gropen. Själva gropen täcktes över med ett tunt tak i vars mitt fanns en öppning, omkring 3x2 alnar, som täcktes med ris och mossa. Framför och bakom öppningen "planterades" salgkvistar eller annan lockande älglöfda. När älgen sträckte sig efter lockernerna föll den ner med framkroppen och blev sedan kvar i gropen.

1.3 Jaktmetoder

Den vanligaste jaktmetoden i och med att lodbössan börjat bli var jägares egendom var jakt med löshund. Det handlade endera om passkytte eller ständskytte.

Vid Passkytte samverkade ofta flera "nåra" grannar. På så vis underlättades jakten. Dels kunde man besätta flera pass och dels underlättades slakt och hemtransport. Det bör påpekas att allt, särskilt kött som hud, bars i enkla tråmesar ibland kilometervis till hemmet.

Ständskytte, och passkytte, gick ofta hand i hand. En bra standhund utmärktes av sin förmåga att inte skrämma älgen. Få den att stå.

När hunden markerade illig släpptes den los. När kontakt etablerats hördes ofta bara några glesa, lugna, "ointresserade" skall. Äggen stördes inte nämnvärt utan beteade lugnt vidare. Men hela tiden med uppmärksamheten riktad mot hunden. Hundföraren kunde nu söka ritt vind och smyga fram och falla äggen.

Hetsjakt med skidor på skarsnö. Under tidigare avsnitt (1,ÄLG) presenteras denna grymma jaktmetod. Sammoltik har den praktiseras också i Liden under vissa nödår.

2.RÄV

Tillgång på annat småvilt som hare, skogsfägel, sork och liknande avgjorde rävstammens storlek. Någon tillförlitlig, exakt statistik över antalet döda rivar per år finns inte men 2-3000 per år är närmans omräkning mittan av 1800-talet för Y-län. De ännu använda lodbössorna medgav knappast några snabba flyktskott varför det framförallt handlade om fangstmetoder som saxar och liknande.

2.1 Varför jagades räven?

Rävskinn var eftersökt på närliggande vintermarknader i Medelpad, Jämtland och Ångermanland. Skinn kunde också tas i måt (utbyte) för obetalda skatter enligt den gängse "markesgångstaxan" där ett bra rävsskin var åsatt ett visst värde. Kanske 1-3 kronor vilket motsvarade ungefärlig en dagstjänst vid den här tiden.

2.2 Fangstmetoder

Rävsaxar av olika typer, var den vanligaste fangstmetoden. Fram för allt så kallade trampsaxar. Redan på hösten började man strö ut små bitar agn, gitma på flera ställen inom ett mindre område. Detta för att vänta rävarna till platserna. Man fortsatte utläggat av agn även när vintern kommit. På de stigar räven trampat upp under sina vandringar i "agnområdet" gilltar man nu trampsaxar. Som agnatun användes ofta finhackat, torkat kött av ex. fisk, död hund, katt, räv etc. Saxarna behandlades ("betades") för att ta bort vittring av människa. Typ av benning var varje jägares hemlighet. På bilden ett så kallat "svanhalsjäm"

I bland lades saxarna ut direkt i jägarens spår. Framför allt om det var mycket snö.

Bland övriga fangstmetoder nämns bland annat Rävbås (princip se Rovdjur 3, Lobså), vippsnara, och riving/träsax. Några sakra belägg på användning av vippsnara har jag inte funnit i Liden. Därmed inte sagt att den inte förekom.

Däremot syns den så kallade Rävutingen som var väl känd och använd i östra Jämtland också ha kommit till användning i Liden. Dess utförande och användning i korthet. Ett träd huggs av till lämplig höjd. På "stubbben" fasgörs en i förväg tillverkad, gammal bråda. En bråda så uniformad i sin övre del som fotot här intill visar.

Brådan görs fast på stubben och agnet på den högsta spetsiga delen. Räven när inte agnet, enbart genom att hoppa. Han måste komma upp ett stycke till. I "Saxen" till höger om högsta spetsen erbjuds en möjlighet att få faste med en fass. Men-väl där-sitter räven objälpigt fast genom sin egen tyng som drar neråt mot marken.

2.3 Jaktmetoder

Åtel. Vanligt förfkommenade jaktmetod intill hemgårdar. Även här ströddes man ut små agnbitar av fisk och döda djur för att vänta rävar till önsklat område. När räven blev fullhärig på vintern inleddes jägaren sina "väknätter" i vintant på råv. Inte sällan satt han i ladugården.

Hetsjakt på skidor. Räven sägs förtare bli trött än större rovdjur och älg om djup, los snörikide vid förföljandet. Vid hetssjakt i snö avlivades räven ofta genom ett hart slag över ryggen.

Förgiftat bete. Denna metod sägs allmänt ha varit i bruk i Jämtland redan under 1700-talets mit. Samolikt var den inte okänd på Licensidans heller.

Lodbössan. Den gamla lodbössan (Lod stod för kula) var omständig att ladda. Kruthorn, laddstake, förladdning, kalpung och eventuellt hagel måste medföras var för sig. Vid fuktig väderlek hände allt som oftast att krutet hade blivit vått och därmed var bössan obrukbar. Det krävdes också olika krutmått vid jakt efter exempelvis älg och fägel. Lodbössan kom därför att ha sitt viktigaste användningsområde vid jakt på större rovdjur och älg.

Omkring 1840 hade lodbössan anpassats för knallhattsanläggning. Hanen slog mot en knallhatt som antände krutet. Borta var nu flinian och det känsliga fänghålet för krut. Däligt väder störde inte längre, eller i var fall betydligt mindre.

Men det skulle dröja ytterligare ett antal år innan Bakladdare med patroner kom till användning. Då kom också jakten på mindre viltbebråd att ske i större omfattning med hjälp av gevär (bakladdare) och drivande hund.

3. MÄRD OCH EKORRE

3.1 Varför jagades dessas?

Märdskinn var mycket eftertraktade av såväl skinnuppköpare som kunder av pälsvaror. Med ett pris på 5-6 kronor per märd, beroende på skinnets kvalitet, handlade det om ett flertal dagpenningar för säljaren.

Ekorsskinn var likaledes eftersökta även om de gav betydligt mindre ekonomiskt utbyte. Uppgifter om 30-40 öre per skinn förekom. Skinnen benämndes ofta "gräverk" då färtiga skogbor ofta erlade sin skatt i form av ekorrskinn. Skinnen kallades därför ofta för just "skinnskatten". Var tillgången god var fångster på 15-20 ekorrar per dag inte ovanligt. Skinnen såldes ofta i "timber" vilket innebar 40 skinn.

3.2 Fångstmetoder

Märd

Vanliga (räv-)trampsaxar användes ibland. De kunde gillas utanför gryt där märdens gått in eller nedanför ett träd på vars stam man gillrat ett bete. Svårigheten med dessa saxar var bland annat att märdens, till skillnad från räven, sällan nyttjade beständna stigar.

Fångsnät kunde också användas när märdens gått i gryt. Det/de sattes med sin undre kant snett lutande in mot grytet. För att märdens inte skulle bli varse näset för tidigt. Nåtets underkant trampades ner i snön. Med hjälp av eld och rök försökte man sedan tvinga ut märdens.

Ekorre

Ekorstocken tycks ha varit ett vanligt fångstredskap. En rätt grov stock av ungefärligen meters längd klövs i två delar. Delar som sedan gillrades upp med hjälp av gillerstickor. Till bete kunde med fördel en bit torkad svamp (sopp) användas. Ekoren var känd för att samla bland annat svamp till sitt vinterförråd. Fig. här intill visar giller med hjälp av stickor och bete i form av svamp. Stocken placerades i ett träd ovan mark så att inte andra smådjur kom åt den. När ekoren rörde betet föll stocken ner.

3.3 Jaktmetoder

När modernare vapen (bäkladdare) kom till användning ignorde sig jägare i huvudsak åtgångsskytte. Bäst skedde detta på nyfälten snö och med hjälp av trödskällande hund. Enligt många äldre jägare i min ungdom det enda egentliga jaktsättet.

4. HARE

4.1 Varför jagades haren?

Haren spelade en viktig roll i nybyggares och småtöpares hushållning. Dels gav den kött, dels var skinnen också tidvis eftertraktade och dels, och kanske fram för allt, var haren stationär och unnytjade gärna sina tidigare spårlopor vilket underlättade såväl fångst som jakt. I C H Tillhagens bok Allmogejakt i Sverige berättar "Kalle Karlsson på Anderberget" f.1878) att utan jakten hade de inte klarat sig på Anderberget. Den var länge huvudnäring. "nog gjillrade jag 75-100 harar vissa vintrar" berättar han.

4.2 Fångstmetoder

Snaror syns ha varit den vanligaste fångstmetoden även om harstockar och saxar också nämns. I vart fall har snarorna dominerat under vintertid. En fångested kunde sträcka sig flera kilometer ut från bostaden och över platser där hare och fågel vistas. Inte sällan vitjades snarorna av något/några av de äldre barnen.

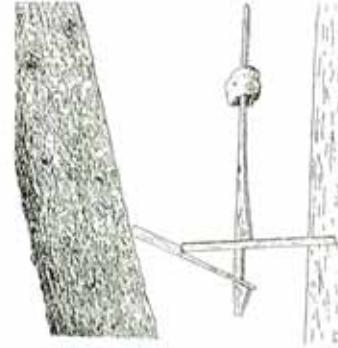
Märd

Sjalva löpsnaran tillverkades av lagom grov järntråd (helsl massing). Den fästes på en käpp som skulle ha barken kvar så att den inte avvek allt för mycket mot omgivande växtlighet. Den skulle utgöra en del av den.

Käppen med snarana stacks ner löst i snön intill/över en spårlopa. När haren fick snarana över huvudet drog han den med sig och sprang tills den fastnade i någon buske. Men - det gällde att vitja ofta. Där fanns många stygtäster -räv, rovfågel mfl.- som gärna plundrade fångstlederna.

4.3 Jaktmetoder

Jakt med drivande hund fick aldrig något genombrott så länge enbart lohbössorna kom till användning. De var dels omständiga att ladda och dels yiterst känsliga för fukt. Dock förekom ibland ett "gängskytte" där man, främst under senhöst/vinter sköt haren på legan. Men någon mer omfattande "bossjakts" skedde inte förrän bakladdare med patroner kom till användning.

5. BÄVER

1864 fridlystes båvern under tiden 1 november till 10 juli för att 1873 helt fridlyssas. Dess för innan var fängst och jakt tidvis omfattande framst på grund av det eftertraktade skinnet. Upplysningssvis kan nämnas att 1574 utskreppades 3 400 båverskinn från Stockholm för att 300 år senare handla om enstaka exemplar. Båvern var nu så gott som utrotad.

Namn som Storbåverslåtern, nära Näckåns utlopp i Skalsjön, kan ses som en indikation på förekomst av båver.

5.1 Varför jagades båvern?

Ett fint, väl berett båverskinn, värderades tidvis lika högt som ett hjörn-, varg- eller mårskinn. Men båvergallen värderades ännu högre. Den avsöndrades från körlar som stod i förbindelse med forplantningsorganen. Under båverns forplantningsperiod stod båvergallen som högst i pris. Den kunde då vida överstiga skinnvärdet! Båvergallen hade en mångsidig användbarhet enligt gamla bondespraktkan. I Liden var man väl medveten om att båvergäll utspritt med brännvin var ett kraftigt potenshöjande medel.

5.2 Fångstmetoder

Den vanligaste fångstmetoden syns här varit "med så kallat båvernit". Ett kraftigare nät som varierade i djup (1-2 m.) och längd (4-10 m). Med näsets hjälpe kunde man effektivt stötta av båverns flyktvärgar innan man "störde" ut honom ur hyddan där han tagit sin tillflykt. För att avliva den fänglade båvernen användes vanligen ett kortare båverspjut.

7. FISKE

7.1 Varför fiskade man?

Om jakten (länge) var det enda benet för överlevnad utgjorde fisket det andra benet. Dock var fisket mer direkt intikat på den egna försörjningen och mindre på någon avsau. Redan i Abraham Hulpers samlingar till en beskrivning över Norrland, och den första samlingen (Medelpad 1771) får vi veta att bland annat Gussjön, Skalsjön, Nicksjön (senare Nordansjö) och Oxsjön var mycket fiskrika. Samtliga relativt nära Israel Stafferns bopläser vid Gussjö sig, Nordansjö, Anderberget och Motjärnmarna/Självmon. Det handlade främst om sik, gädda, abborre, mört och hår och var också öring.

7.2 Fångstmetoder

Fångstmetoderna varierade. Sikfiske med **net under is** förekom i Skalsjön. I övrigt handlade det om nät, enkla kassar (mjärdar), krok och saxar. Krokmete längs bäckar (öring) och i sjöar (abborre) var en mer avkopplande verksamhet där barn ofta deltog.

Ljuster av olika slag förekom vid fiske efter öring och (var-)gädda. Viken Eldfiske (mitt emot Skälsgården) sägs ha fått sitt namn just av nattfiske med bloss - efter gädda!

Kassar/mjärdar tillverkades av vidjespin. De användes vid fiske i såväl sjöar som åar. Nannet Katiksenholmen, nordväst om Skälsgården, sägs ha fått sitt namn efter just detta redskap

6.2 Fångstmetoder

Snaror var långt det domininerande och enklaste fångstsläpet. En snart kunde vara att trycka ner två lagom höga kläppar med en klyka upp till, på ömse sidor om en skogstsig, eller plats, där fåglarna ofta visades. En kläpp med en snara på mitten lades i klykorna. På ömse sidor om kläpparna ordnade man enkla "rishagar" som ledde fåglarna mot öppningen med snaran. Det var viktigt att snarans höjd motsvarade fågelns storlek. För tjäder gällde att snarans avstånd från marken skulle vara lika med avståndet mellan tillfinger och tumspets när fångarna hälls utspridda. För örre var motsvarande mått en tvärhand plus tunnbrodden.

Nät kunde komma till användning på spelplatser för tjäder och örre och då lämpligen när spelnen nätt sin höjdpunkt och fåglarna sin extas.

Flakar har också kommit till användning. 3-4 korta stockar kunde vara hopfogade i sin övre del. En sinnrikt utformad gillersticka holt flaken upprest. Från gillerstickan var spänd en tunn tråd. När fågeln gick mot tråden rycktes gillerstickan undan och flaken ramlade ner. Gamla namn som Flakamyren antyder att denna fångstform förekommit där.

7.3 Jaktmetoder

6.3 Jaktmetoder

Här handlade det om vaksytte, gärna med lodbössan, invid hyddan eller på plats där båvern gärna uppehöll sig.

6. SKOGSFÅGEL

HÅKAN "HÅKA" STAFVERMAN

Berättar man om Israel "Björnjägarn" Stafverman kommer man förr eller senare in på äldstesonen Håkan (f.1801). Han som kom att bli mer känd under namnet "Håka". Men till skillnad från fadern som gick att följa talmiljens väl via offentliga handlingar allt ifrån Gussjösjögen 1801 via Nordanstjörn, Anderberget, Motjärnmarna och till Slattnom, där han för övrigt avled 1862, är det svårt att få riktigt "grepp" om sonen Håka. Men visst underlägs finns ändå att tillgå. Förstfatturen Carl Herman Tillnagen besökte på 1930- och 1940 talet vid flera tillfällen Liden och Oxsjöfället och bodde därvid på nedre Anderberget där såväl Israel som Håkan har bott. Hans bok Allmoge JAKT i Sverige med uppteckningar från dessa trakter har gjort att jag, samman med annat underlag som berättats för mig, vägar berätta också om Björnjägarns äldste son Håka.

Han blev lika omtalad som sin far men av helt andra skäl. Även Håka sägs dock tidigt ha ägnat sig åt jakt och redan som mycket ung varit den som vittjade snaror och giller längs de fängsleder som kilometervis ledde från hemmet ut i omgivande ödemark. Just snaror och giller jämte fiske var länge basen för livets nödorrför. Att hålla svälten från huset.

Håka sägs ha varit av medellängd, grov byggd och stark. Svarthårig och brunög. Snabb i tal och rörelser, med livlig fantasi och ett gott förstånd sägs han tidigt ha imponerat på alla i sin omgivning. Lägg där till en skicklig spelmann som ofta budde för dans till närliggande socknar. Han sägs ha varit en överdängare på skidor och färdats sträckan Nordanstjö-Bispfors fram och åter, i helt ospärad och obanhård terräng, på tre timmar.

Med tiden sägs han ha blivit alltmer grubblande och inaktiv. Den ständiga ensamheten bidrog sannolikt till att förstärka detta. Efterhand började han bli "synsk" det vill säga kunnat se och förutsäpa framtidens händelser. Det berättas att han allt oftare närmade sig, sökte kontakt med det övernaturliga.

Grundlaggande färdigheter om jakt hade Håka tidigt tillägnat sig av fadern. Men Håka var också intresserad av de allehanda konster och knep som hörde samman med dätidens jakt. Inte minst den mystik/magi och trolldom som ofta forknippades med jakten. Därför lämnade han (1828) Anderberget och flyttade till Holm för att gå i lära hos Matts Staffansson, en ofta unliadt och omtalad klok grubbe. Denne sägs ha varit till åren kommen och ville därför, i likhet med andra vismän, överlämna sina hemligheter och konster till någon yngre. Detta för att kunna stå till svars inför vår Herre när den yttersta dagen kom. Sannolikt fann Matts Staffansson i Håka en hängiven lärljunge.

Håka kom till Västbyn i Holm 1828. Samma år gifte han sig ned Margaretta Phersdotter (f.1799 i Östbyn). Några personliga uppgifter om Matts Staffansson, för vars skull Håka sägs ha flyttat till Holm, har inte stått att finna. Men sannolikt bör han ha varit född under 1700-talets senare del. Sannolikt kan Matts tankas ur Mattis, Mattias eller liknande och Staffanssons ur ex. Stefansson/Staffansson. Det kan nämnas att en Stefan Ersson i Holm (senare delen av 1800-talet) kallades TrollStaffan. Han tillhörde slakten Stefansson från Sunnansjö/ Leringen. Ett litet torp ställe mellan Kväcklingen och Vike kallas än idag Staffanssons torpet.

1832-1834 var Håka och hans hustru bosatta i Leringen tillsammans med tre barn varav det sista föddes i Leringen 1832. 1834 återvände Håka till Anderberget dit hans yngre bror Israel Stafverman återvänt 1832. Till det torpställe som senare kom att kallas för Nedre Anderberget. Den plats där fadern Israel Stafverman, sammans med Olof Nilsson tog upp nybygge under tidigt 1820-tal.

Men Håka började se skrämmende syner. Syner som förföljde honom. En gång lär han ha sett två svarta huvuden bortåt Gussjödalen. De förföljde och lämnade honom ingen ro. Samtidigt började Fan attackera honom. Men Håka var som framhällits tidigare både stor och stark. Han satte emot och det berättas att "n'Hin Håla å Haka slogs så hårtappan yrde. "Ena" gång va nå Faen ån annra va 'nå' n'Haka som slog tell" berättar ett åsyna vitne och fortsatte "männ hā va' som'nat nag'n skulla vinna å. Dom'in vann vitra'n gång! Te slut jeddå rom opp büggek två. Männ vilkorå varrt hårt för'n Haka". Fan krävde att han skulle få Håkas yngste son innan denne fyllde femton år! I genomsikt fick Håka del av bland annat jaktmagi.

Efter avtalet med Faen följde en lugnare tid. Men den varade inte långt. Fan började ansätta honom igen. Mitt i natten kunde Håka vakna, ta bössan och ruska ut och skyta mot Faen som han skyntade här och var. Till slut blev man tvungen att frakta Håka över skogen ner till kyrkan i Liden och prästen Tavelin där. Denne skulle hjälpa Håka att fås bort Faen ur honom.

Det sägs att Tavelin ledde Håka in i kyrkan mot altarringen. Men Faen höll emot och ville hindra Håka att komma inomhus ringen. Men då lär Tavelin ha tagit ett duktigt tag i n Håka och sagt till Faen att "jag är nog för tung för dej tu løfta du Helvetet herre! Å då gatt Faen je si! Tavelin lär nu ha laddi Hakas bössa för att kunna försvara sig själv.

Männ ni Tavelin i'n Håka ättar e stann komma uta körkdana small å! Hå va Faen som skåt å träffin' n Håka där'n sia! Männ då skåt n'Haka tebaka! Å skottå som Tavelin haddå liddå va så stirrt att Faen gatt je si iväg!

Haka dog 1858 endast 57 år gammal. Förvirrad linda in i det sista. Vissa menade att det var hans Herrre och Mästre - det vill säga Faen själv - som hämtade hem sitt bite. Andra åter menade att han dog i sminkoppor. Men Håka fick ingen ro. Inte ens i döden. När han begravts framme i bygden och hustrun Karolina kom hem framåt kvällen ropade barnen till henne att "Pappa ä på fönnstrå! Pappa ä på fönnstrå!

Haka hade följt efter hustrun hem. Han kom igen och spökade natt efter natt! Trots att hustrun bundit slyvihibel som psalmbok på dörren. Prästen Tavelin kom också några gånger för att "läsa bort Håka" men Håka låt sig inte motas bort. Och ingen vågade tala med honom för ingen vågade vända ryggen till honom som brukligt var när man ville tala med en död. Men alla förstod ändå att det var något Håka ville tala om! Något som tyngde honom! Som inte gav honom någon ro!

För att få lite ro tog hustrun tjänst i granngården (Skälsön). När hon en dag samlade lövkärvar vid Lävsvedberget och just hade fallit en asp såg hon Håka "sittå där' nä tuln (toppen) än sang en psalm." Ingen annan såg honom. Men de kunde se hur hennes lövkärvar kastades omkring som slungade av en osynlig hand. Trots att det var helt vindstilla.. Och gubben Lindholm som också var med "sprang utiiter aspa, slog mä ärrman

å skrek "Var jakuln å' nu nars?" Var sett du nars Haka?" Men han fick naturligtvis inget svar.

Det skulle bli Lars Bergström på Husåsen, en känd viskari i Lidens och därifrån fosterfar åt Hakas yngste son som slutligen kom till tals med Haka. Som kunde fråga hur det var fatt och varför han inte fick ro i graven. Haka svarade honom att "Ja ha nå bra hänn å vil'nt byta mån namn å er månn ja ha na döben som ja ha icé från körgal'n i Lidens. Domn legg ü e stenrösi nea log'n på Anerbärgä. Å domm jett tebakks! Förä dñ fäntja nu ro där'n nä grava mi!

"Ja mån stenrosi å ju fallå fallå storri" invände då Lars Bergström. "å hā kann bli svårt te hittärom"

"Hä jål' int" sade Haka" Far jett i plökki sten åtter sten för ja jett fä te baks bena på körgaln. Annars fä'nt ja na ro!"

Haka hade ytterligare en begärnan "Ja jett ovillkorligen fä traffi' n' Kallu, son min. Be att han möta må på ländsvägen väststa körrka klokka 10 på torsdakvälln. Ja jett fä tala mån!", Lars Bergström lovade att uppfylla också denna be-gärnan.

Efter ett grundligt sökande fann man dödbenen i stenrosen. Det var en dödskalle, ett finger och en hand. De var infilade i flera lager av näver. När Lars Bergström återställt benen till dess rätta plats fick Haka ändligt ro i sin grav.

Men innan dess - Haka hade framställt en önskan till. Nämligent att få träffa sin yngste son "väststa körrka klokka 10 på torsdakvälln för å fä tala mån!" Att just Lars Bergström var den som Haka valt att visa sig för hade sannolikt dels sin grund i att Lars Bergström var en känd viskari och dels också fosterfar åt Hakas yngste son Carl Johan Staffverman. Den som Haka i sin uppforelse med Fan lovat att denne skulle få som gäva innan sonen fyllde femton år.

På den utsatta dagen inställd sig gossen Carl (Kalle) klockan 10 på bestämd plats "väststa körrka". Bist som de stod där blecknade gossen och utropade "Pappa nog skal ni få ligga i fred för mig!" Och så svimmade han och måste bärts in till närmsta gården.

Hakas överenskommelse med Fan om yngste sonen Kalle var känd i bygdena. Däremot visste man inte att uppforelsen hade ett tillägg. Nämligent att inte far och son fick träffas och talas vid innan den aktuella födelsedagen. Pojken artade sig väl och hade trots sin ungdom fått tjänst hos en bonde, Jonas Berglin i Byn, Lidens socken. Och nu låter vi en samtidia, äldre kvinna berätta:

"Ja minns n'Kallu så väl. Vi va ju laskamrater. Så snart pojken kunnä jöra nyta för sii, tog'n tjänst där'nä byn. N'dag tar'n om att'n haddi mött pappa på skog'n. Å han haddi bet'r Kallu omm förlöts for dä han haddi vurit stygg män nä'r'n va lit'. Å inna n'Haka försynn haddi'n sagt - Vår rádd omm dñ pojkt! Du ha'nt na långa ti kvär å leva!"

Nu va'r'i på dä viisi att n'Kallu brukta arbete ilag minn Jonas, som va'n snäll å beschedli kär. Minn ha fatus namneteng iförstånni hos'n. Männ han va falla gränt om (rädd om) n'Kallu. Så på skärtorsdismarana höll dom på, n'Kallu å' n'Jonas å högg ve'n. Somm'ron stå där å

klyv sät tokten dänn yxxa ti skall'n åt'n Kalla! Sänn gän inn å ståt sä där mä bolü (bordet).

-Männ var ha'r'u n' Kallu dä? frågade matmora.

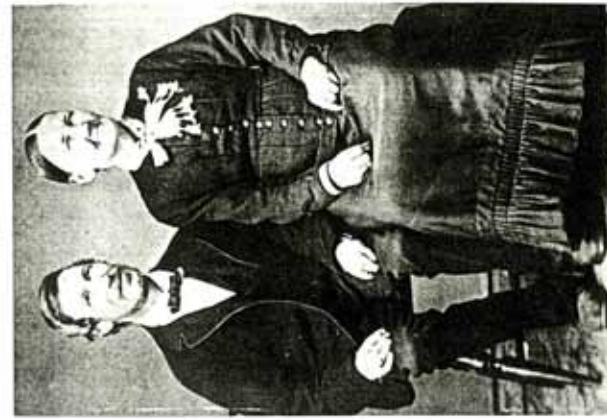
-N' Kallu? Åséh! Han ha ja hugge! ijäl!

Kann i begripe hur kär'n säg! Å märrkvärditt va nä, att n'Kallu dog just dänn dan! Dan dñ fylldi fäntan! Just somm n'Haka haddi lova Faen närom slogges på lägedan nea Annärbigä!

I kyrkliga handlingar kan man läsa att:

"Fosterson till sockenskröddaren Lars Nilsson Bergström, Byn, Lidens socken Carl Johan dödades av bonden Jonas Berglin under ett anfall av vanskine med ett yxhugg över halsen och lijt en ögonblicklig död. Jonas Berglin befinner sig på Hospital till följd av sinnesförvirring" (ann. Han släppts senare ut och återvände till Byn)

Här nedan ett foto av sockenskröddaren Lars Bergström och hans hustru Katarina boende på Husåsen väster om Lidens kyrka. De var fosterföräldrar till Carl Johan Staffverman.

NÅGRA GAMLA JÄGARRÅD

Som framhållits tidigare hade Haka, redan i unga år, inhämtat en hel del färdsigheter ifråga om jakt och vad där till hörde. Han hade ju också haft en god läromästare i fadern. Den berömda Björnjägaren Israel Stafverman. När han 1928 sökte sig till Holm för att gå i lära hos den kände viskarden "MattsStaffans" var det närmast fair att bredda sitt kunnande och om möjligt inhämta något av den (jakt-)magi som hade gjort MattsStaffans namn känd i vilda omkring.

Innan vi går in på avsnittet jaktskrock kan det vara lämpligt att påminna om några väl kända, gamla praktiska jagarråd i Liden som forts vidare från generation till generation. Råd som kom till användning ännu när jag som mycket ung jägare debuterade på 1940-talet. Råd som Haka sannolikt också - i någon form - hade fått sig till livs mer än hundra år tidigare.

Några exempel

- Si tell att du ha skög'n bakaför dä nūru sökai passai!

- Blässtii skötta hä'r'u allr'in slifft!

- Ha talano. Jura ha gott om'ā domm!

- Näru smyg på fågel'n. Jömm ögan!

- Hunn bli'nt bätter änn va du å!

- Kömm hág! Hä å först sköttii som jäll!

- Si opp nä tetan (tallititan) skällii! Då kóm å namneng!

- N' är ingen skytt omm'n innit fimm på ekkorm milla öga!

- Ha nt så bratt! N' vet int omm lykka å föra - eller åter!

JAKTLYCKA var inte allom given. Men, vissa mäniskor hade fått givana med sig redan vid födseln.

"Dom hadde både fagelöglig å jaktköga mä sā å domm haddi storur hele livā" förklarade de insatta och slog efter med "Hä'r' mäfööt!". De vissst ocksa berättat att "För amri ener å'nt å lo'bnt å' gå ut i skög'n".

Men enligt gammal tro berodde god jaktycka, utöver egen skicklighet, till stor del på mer okända faktorer som tecken, tydor, magi och liknande. Och det var sildant Haka ville lära av MattsStaffans!

JAKTMAGI

Den pakt som Haka ingått med själve Fan efter deras slagsmål lär ha gett honom vissa grundläggande färdigheter som var användbara vid jakt. Men det mest som berättades om Haka, och den jaktmagi som tillskrevs honom, sägs ha sitt upphov i Matts Staffansa. I det följande ges exempel på sådant som berättats om Haka.

Snaror och giller. Fangst av tjäder och orre skedde vanligen med snaror och giller. Ett sätt att förbättra fängsten var att ha med sig några gillerstickor och snaror till kyrka -eller husförhör där närvärd förekom. Det ansågs ge större fängster.

Bössan mellan benen. Kalle på Anderberget har berättat att -"Härr Gu va mångū gånger vi skrättå ut bror men n'Agust för dä han allti'n stack bössan milla bena tre gånger när'n skulle ut påjakt! Själv sägs Kalle ha förespråkat att" n' stå lämnä stuga baklänges å mä bössan milla bena!"

Skogsfrun kunde behöva blidkas. En slant, kastad över vänster axel bidrog till en bättre jaktycka.

Lyckönskan till jakt betydde otur. Men det fanns enkla motmedel. Den som ägde gävan upphävde lyckönskan med orden - Kyss mä i arsscia! Jaktrезультatet kunde också förstärkas om man, på passet, "svär tyst för sig själv".

Friskyt var en giva varje jägare önskade sig. Det innebar att man kunde "sätta fast" villebrådet. Om till exempel kvälls skyrming omöjliggjorde ett säkert skott laste Haka "fast" villebrådet. Sen återvände han nästa morgon, vid fullt dagsljus, och fallde fågeln/djuret. Kanske den egenskap som nämns mest när det talas om Haka.

En friskyt kunde också göra sig själv hård -osäkbar- mot skott. Haka lärf ha uppmanat en sönerna att skjuta flera skott mot sig. Det visade sig att kulorna endera inte nådde fram eller också gjorde en krok vid sidan om honom.

Skänd bössan. Illustrinade och trollkunninga miläniskor kunde skänna/förgöra en bössan så att den inte gick att använda. På Skälgården fanns en sådan. Haka erbjöd sig att hilva förtrollningen. Han laddade omsorgstfullt och väl. Läste något. Sköt sex skott efter varandra. Alla träff! Där efter var bössan omöjlig igen.

I bland gick det att bota en skämd bössan med exempelvis något av följande alternativ: Hälla glödande kol/aska ner i pipan. Genom att dra bössan genom ett hål. Skjuta ett skott genom en vigselring. Alla träff! Där efter var bössan omöjlig igen.

Skyddia bössan mot förgöring. Här gavs många råd. Borra in en silverstiant i kölen. Blanda lite av en getindylja (gettingbo) i förladdningen. Låt lite blod av det vilda rimma ner i bösspipan.

Med hjälp av "döben" från kyrkogården kunde den klokare döva (förtöra) krut. Ta död ur bössor (göra dem obrukbara). Kunna "stā" (stanna/förlama) viljuvar och straffa dom.

Jaktid. I likhet med fadern "Björnjägarn", Israel Stafverman skilde inte Haka på lovlig/olovlig tid. -Dåja lägg bössä ti ögan då ärä lövlitt!

Huruvida jaktmagin gått i arv i släkten vet vi inte men om en senare ättling "n' Kallä på Annerbärjä" berättas att även denne ägde vissa mystiska gåvor. Tillsammans med Torsten Norman från Skälsgjöberget var Kalle ute på jakt. En tjäder slår fast i en tall knappt 50 meter bort. Torsten sa ivrigt till Kalle -Hann ä menn! Ja skjut'n! Hann ä menn! Men Kallä villä annorlunda -Du kann ju fresstā (försöka)! sa han. Torsten sköt! Skott på Skott! Vid det sista stod han närapå rakt under tallen. Då - först då flög tjädern. Då förklarade Kallä lugnt att "Hä ä nann sôm ha ställt tell ä! Bössa ä skämd!"

Huruvida Torsten lydde rådet att "bota" bössan genom att kasta den till marken, kliva över den och sedan "Lösä böxxan" (göra sina behov) på den sidan får vi aldrig veta.

Källor

Författaren Carl Herman Tillhagen bodde tidvis, under några somrar, på 1930- och 1940 talen i Liden. Närmare bestämt på Anderberget där just Kalle Karlsson ovan bodde. En av Tillhagens berättare om gamla tider på Oxsjöfjället. För den som vill veta mer rekommenderas bland annat Tillhagens böcker Vardags skrock och Jaktskrock.

Ur författaren Sven Ekmans bok "Norrlands jakt och fiske" har jag hämtat uppgifter om äldre tiders fångstmetoder och jakt under den tid när Israel "Björnjägarn" - och Håkan "Haka" Stafverman var verksamma.

Person- och boendeuppgifter är hämtade ur ett pågående projekt - Oxsjöfjället i LIDEN" där jag ingår.

Av egna skrifter i serien om "mitt LIDEN" har främst följande kommit till användning.

1. sverige, Medelpad, LIDEN -en historisk återblick.
16. Skogen - före mekaniseringen.
18. Jorden - och småbrukarna
19. Minnen från skog och jakt
20. Fäbodar

Min far -Sven Åslin- var en passionerad jägare och skogsman. Därtill en mycket god berättare om allt som hörde Liden och de väldiga skogsmarkerna till. Jag kan inte ha varit mer än 10 år när jag först hörde -och lyssnade till- berättelserna om den väldige Björnjägar'n (med sina 50 nedlagda björnar) och sonen Haka (med sin jaktmagi och troldom). 70 år har gått sedan dess. Min far och alla hans jägarväänner – Lars, Bertil, Birger, Anders, Rudolf, Olle och Ernst för att nämna de närmaste - är för länge, länge sedan borta. I min egen generation finns knappt någon som reagerar när jag ställt frågor om "Björnjägar'n eller Haka". Det känns nästan som jag får frid med mig själv nu när jag äntligen tecknat ner vad jag sett, hört och läst om min barndoms Björnjägar'n, Israel Stafverman.